Тувинская
республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987
чылдың
март
29
воскресенье
№ 75 (13375)

1925 чылда үндезилеттинген.
Өртээ 3 көпеек

Өңнүктерниң идегелдиг, дыңзыг холу

БАЗА БИР ШКОЛАНЫҢ ТУДУУ БЕДИП ЭГЕЛЭЭН

«Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин улам дүргеделир хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга дүүштүр элээн каш областарның болгаш крайларның тудугжулары бистиң республикада социал-культура тудугларында ажылдап, ээп дузазын көргүзүп турар. Оларның аразында алдарлыг орус хем—Волганың эриинде улуг үлетпүр төвү Горький хоорайның төлээлекчилери база бар.

«Горькийгэсстрой» тудуг эргелелиниң № 6 трезинин № 4 тудуг-монтаж эргелелиниң, ол-ла трестиң бүдүрүлге-технологтуг комплектация эргелелиниң, «Главволгоградстройнуң» № 6 механизация эргелелиниң тудугжулары Кызылдың мурнуу кезээнде база бир чаа школаның тудуунда ажылдап турар. Эрткен чылын тудугжулар школаның тавааан белеткээн болгаш бо чылын тудугнуң кол ажылдарынче кирген.

— Бо юбилейлиг чылда тудугнуң кол ажылдарын шыкпарып кылырын шиитпирлээн бис. Бо хүннерге чедир тудугда 200 муң хире рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары шиңгээттинген. Ырактан келген тудугжулар бистерни эки хандырып турары дээш өөрүп четтиргенивисти тус чериниң партия, совет органнарынга илередиксеп тур мен,— деп, № 4 ТМЭ-ниң монтажниктер бригадири Дмитрий Иосифович Бунеев чугаалады.— Тудуг материалдарының колдуун, машина-техниканы Волга эриинден эккеп турар болганда, бо талазы-биле бергедээшкиннерге таваржы бээр-дир бис харын. Ынчалзажок бүгү бергелерни ажып эртип тургаш, тудугну чогуур хуусаазында, харын-даа эрте доозар дээш бүгү чүүлдерни кылыр апаар бис. Сөглээн сөске ээ болуру бистиң дүрүмүвүс болгай. Ниитизи-биле бо школа тудуунда хаара туттунган тудугжу бригадалар шуптузу чаңгыс аай наряд-биле ажылдап турар болгаш кижи бүрүзүнүң харысалгазы бедик. Ажылды эки организастаар, туруушкуннарны болдурбас дээш чаңгыс аай участокту мында тургускан. Ол бүгү ажылдарны чорударының графигин тургузуп, тудуг материалдары-биле хандырылгазы харылап турар.

Октябрьның 70 чыл юбилейин төлептиг уткуур талазы-биле совет улуска СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларын бүгү чуртта, Тыва АССР-де хүлээп алганы дег, бистиң тудугжуларывыс база бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле харылаарын шиитпирлээн. Удавас улуг баштыңчывыс төрүттүнген хүнүнден бээр 117 чыл оюнга тураскаатан коммунистиг субботник болур болгай. Аңаа бис база идепкейлиг киржип, үлүүвүстү кииргеш, ажылдап алган акшавысты беш чыл фондузунче шилчидер бис.

Горькийжилерниң тудуг шөлүнде ажылдар орай дүнеге чедир соксавас, оларның каңнакчыларының чидиг чырыы караңгы дээрге кызаңайнып, ында эрес-кежээ кижилер ажылдап турарын херечилеп турар.

А. СОДУНАМ.

ЧУРУКТАРДА: монтажниктер бригадири Д. Бунеев (оң талазындан ийи дугаарында) бригаданың бөлүк кежигүннери-биле; чаа школа тудуунуң тавааа доозулгалак.

Авторнуң фотолары.

Специалистиң сүмези

ИНТЕНСИВТИГ ТЕХНОЛОГИЯ

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң материалдарында тараа ажыл-агыйлыг адырларны дүрген сайзырадырынче кичээнгейлиг угландырарын чугулалап айыткан.

Ол чүл дээрге дүргедээшкинниң негелдезин ёзугаар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң темпизин улгаттырып, тарааның бот-үнезин кудуладып, ооң шынарын экижидип, интенсивтиг технологияже кирип, ажылдың организастыг чоруун, ооң төлевилелин экижидери-дир.

Интенсивтиг технология ёзугаар кызыл-тасты өстүрери бедик шынарлыг болгаш сорттуг үрезинни четчир кылдыр белеткеп алырындан улуг хамааржыр. Тараа чаштырылгазының ээлчештирилге системазын барымдаалап үрезинни аки ажаар кадагалаары чугула. Чериң хөрзүнүн чогуур деңнелге үлдүрертип, белеткээш үрезин чаштырылгазын чорудар. Хөрзүнде хоолулуг бүдүмелдерниң барын өөренип тургаш чемишчидилгени четчири-биле шөлдерге төгер. Бок үнүштерден хөрзүннү болгаш тараа культураларын камгалаар. Хөрзүннүң үрелдии баксыраар чорууп болдурбас дээш агротехниканың комплекстиг аргаларын чогуур деңнелге болгаш чогуур үезинде чорудары күзенчиг. Хөрзүннүн шыктыг болуруун чедип алгаш, оону доктаамал шык байдалга тудар.

Бистиң республикада кызыл-тас өске тараа культураларындан кол черни ээлеп турар. Кызыл-тастын ээлеп турар шөлү 93,5 муң гектар, азы 21,5 хуу. Ховү зоназынга кызыл-тасты өстүрерде ооң мурнунда кукуруза тарып турган шөлдү ажыглап болур.

Үрезин чаштырылгазының үезинде район ёзугаар кедилиг сорттарны ажыглаар. Оларга Саратов-29, Миронов сорттар хамааржыр.

Үрезин чаштырарының хемчээли хөрзүннүң шыгындан болгаш ооң дүжүт бээриндеп хамааржыр. Хөрзүннүң шыгы эвээш зоналарга бир гектар черге 2.5—3.0 миллион үрезинни чажар.

Хатка хадыдып каапкан, сайлангая хөрзүннүг черлерге көдээ ажыл-агый машиналарын комплекс ёзугаар ажыглаар.

Хөрзүннү эрте чазын үлдүредирде БИГ-3 деп агрегатки илиирип кожар. Ону бөдүүн тарылга аргазы-биле чорудар. Чер аңдарылгазын чорудуп турда СЗС-2,1 деп аңдазыннар-биле эрте тарылганы эгелээш, ол-ла дораан минералдыг чемишчидилгени төгер.

Хөрзүннүң шыгы эвээш зоналарга чер аңдарылгазының хуусаазын шын шилип алыры дыка чугула болур. Бо бүгү агаар-бойдустуң байдалындан база хамааржыр. Бистиң республиканың байдалынга хамаарыштыр тарылганың эгелээр хуусаазы май 8-тен 14-ке чедир өскерлип болур.

Минералдыг чемишчидилгени күзүн шөлдерге агрохимиктиг шинчилгени чорутканы соонда чорудар. Бир гектар черге 2,5—3 центнер тук төгер.

Тарылга шөлдеринге химиктиг ажылдарны чорудуп тура тарылга шөлдерин баш бурунгаар хынап, ооң фотосанитарлыг байдалын тодарадыр болгаш химиктиг бүдүмелдерниң бок үнүштерге, аарыгларга, хоралакчыларга удур дээштиин шинчилеп алза чогуур.

Дүжүт ажаалдазының кол аргазы аңгылап ажаар арга боор турар. Дүжүттү ажаап эгелээриниң хуусаазын тодарадырда тарааның чемин, шыгын тодарадыр. Дүжүттүг шөлдүн байдалын шинчилеп, ону дүжүт ажаалдазынга белеткээр.

Тараа бажының шыгы 23—25 хуу апарганда кызыл-тасты чыттыр кестирер. А кажан ооң шыгы 15—16 хуу кудулап кээрге тавычалай кестирген тарааны чыыр ажылды чорудар.

Технология талазы-биле чорудар ажылдарның хуусаазын шын сагыыры интенсивтиг технологияны хажыдышкын чокка чорударының негелдези.

Л. ДАВЫДОВА,

Дуржулга станциязының чер ажылының талазы-биле килдизиниң улуг эртем ажылдакчызы.

ХУУСАА ЭВЭЭЖЭЭН

Часкы хову ажылдары эгелээринге чедир санныг хонуктар арткан. Чаагай дүжүттүң магадылалы — баш удур бүгү тала-биле хынамчалыг белеткелден, тарылганы кыска хуусаада, бедик агротехниктиг деңнелге эрттиреринден кол хамааржыр.

Бай-Тайга районнуң совхозтары бо чылдың часкы хову ажылдарынга мурнуку чылдардан дээре белеткенип турар. Сезонга киржир 73 трактор, 25 кожуглуг андазын, 30 сеялка болгаш 30 культиватор шуптузу септеттинген.

Ажыл-агыйларда чаштырар кылдыр планнаан 775 тонна үрезинниң 668 тоннаазы херек кырында бар болгаш четпезин өске черлерден тыптынгаш, сөөртүп эгелей берген. Бо хүннерде 434 тонна үрезин чажарынга белен кылдыр арыглаттынган. Белеткеттинген үрезинниң 237 тонназы ийиги, 197 тонназы үшкү класстыг болган.

Тарылга шөлдери, бугасумун белеткээр ажылдар кидин түлүк чоруп турар. «Тээли» совхозта тараа культураларынга 172 га черни 5 кижилиг звено доштадырып белеткээн. Анарат Хертектин 8 кижиден тургустунган звенозу Базарак суг системазының Барлык хемге үскен бажының капитал септелгезин кылып эгелээн. ДТН-70, ДТА-100 деп суг чаштырар машиналар белениниң шугумунче кирген.

Совхозтардан 200 суггатчыны шилип ап, оларның-биле өөредилгени организастап турар. Кылдынган ажылдар-биле чергелештир чедир кылдынмайн турар ажылдар хөй. Септеттинген техниканың шынарын көрүп хүлээп алыр комиссиялар «Мурнакчы», «Бай-Тал» совхозтарда эреңгей ажылдап турар. Үрезин арыглаашкынын оожум чорут, 234 тонна үрезин чажарының шынарынга чедир арыглаттынмаан. Совхозтар ниитизи-биле 23 муң тонна едекти тарылга шөлдеринге чажар планныг. «Тээли» совхоз 4 муң тонна планындан чүгле 461 тоннаны сөөрткен, артканнары бо ажылче мынчага чедир кирбейн, кереэлиг химизация отрядының кээрин манап келгени канчап-даа таарышпас.

Буга бажының септелгезин «Бай-Тал» совхоз шүшпең чорудуп турар. Суггатчыларга резин идиктер, демир-хүүректер, самбыралар, щиттер, майгыннар четчелеттинмээн. Оларның каяа чурттаарының дугайында айтырыг шиитпирлеттинмээн. Септеттинген көдээ ажыл-агый техниказын механизаторларга дужаал ёзугаар быжыглаар, ийи ээлчег-биле ажылдаар кижилерни шилиир, бригада төптерин, кызыл-булуңнарын баш удур дерип септээр ажылдарже дарый кирзе чогуур. Механизатор бүрүзү эмчи шинчилгезин эртер апаар.

Көдээ ажыл-агый машиналарының болгаш тракторларның артык кезектерин тып-тынар, кывар-чаар материалдарны баш удур сөөртүр, кудар черлерин белеткээр херек. Шаг-үе манавас.

А. ХЕРТЕК.

Хоойлу төлевилелин

чугаалажып тур бис

ЁЗУЛУГ ЭЭ БОЛУР

«Күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжыышкынының) дугайында ССРЭ Хоойлузунуң төлевилелин профоблчөвүлелдиң чолаачылар коллективи бүрүн хүлээп ап, чүүлдүгзүнүп, деткип турар. Ол дугайын боттарының хуралынга чугаалажып, коллективке кандыг-даа айтыышкын, чөпшээрел чокка күрүне машиназын кара туразында амы-хуузунда ажыглап, кывар-чаар материалдарны камнавайн, артыкка чарыгдап турган чоруктар чамдык чолаачыларга тургулааның сойгалавышаан, бүдүрүлге хоойлузунга хажыдышкын кылыр, күш-ажылдың сагылга-чурумун үреэр, чоруктарны моон соңгаар болдурбазының дугайында шыңгыы чугаа болган.

Бодунуң ажылдап турары коллективинге азы бүдүрүлгезинге ёзулуг ээ болуру дээрге, эдилеп турар машина-техниказынга, ооң дериг-херекселдеринге, кывар-чаар материалдарынга камныг болуру-дур.

Ынчангаш коллектив бүрүзүнүң принципиалдыг негелдезиниң хүн бүрүде күштелип турарын барымдаалааш, Хоойлу төлевилелиниң алдыгы чүүлүнүң бирги пунктузунга: **«Боду эргелеп башкарар принципке үндезилээш, ажылчыннарның инициативазы-биле чедип алдынган эки көргүзүглерни кол барымдаалап, камнап алган материалдарын база өөренип көрүп тургаш, оларга шаңнал-макталды тыпсып турарын айтыр»** деп саналдыг мен.

Ажыл-агый болгаш профэвилелдериниң удуртур органнары ажылчын кижиниң ажылдап турар черинге, өг-бүлезинге таарымчалыг байдалдарны тургузарынче сагыш салыры чугула. Профоблчөвүлелдиң гаражы туруп келгенден бээр үр болган. Ол хирезинде ында таңныылдар турар черде ам-даа соодукчу чок болуп турарындан дүрген үрели бээр продуктуларны шыгжаар аргажок болуп турар. Гаражтың таңныылдары бүдүн дүн, хүн дургузунда машина-техниканы хайгаарап, гаражтың девискээрин арыг-силиг байдалга тургузары, чылыг үелерде, ында тарып олурткан ыяштарны суггарары, печкага кыжын от одаары дээш, өске-даа аар-саар ажылдарны кылып турарлар. Кайдадаа ажылдап турар ажылчын кижиниң күш-ажылын бедии-биле үнелээр, ооң негелде-хомудалынга коллективтиң удуртукчулары, профэвилел комитеди кезээде дыңнангыр болур ужурлуг. Ынчангаш ССРЭ-ниң бүдүрүлге Хоойлузунуң төлевилелинге **коллектив бүрүзүнүң профэвилел комитеттериниң бүдүрүлгениң азы коллективтиң ажыл-чорудулгазынга хамаарылгазын, ролюн, эргелерин делгерец гей болгаш улам тодаргай кылдыр немей киирери чугула** деп саналды киирип кседим.

Чолаачыларның иштинден кымның кайнаар барганын, кажан, каш шакта келгенин тускай журналга демдеглеп бижип турар. Ырак-узак черлерже даалгалыг чоруткан чолаачылардан өскелери кежээкиниң чеди шакта-ла боттарының харылап турар машиналарын гаражка ыяап-ла тургускан турарын чурумчуткан. Чолаачы бүрүзү ДОСААФ-тың мергежил бедидер курузунда өөренип турар.

Күрүне бүдүрүлгезиниң дугайында Хоойлу төлевилелин өске-даа профэвилел обкомнарында, ажылчын коллективтерде калбаа-биле чугаалажып, деткип, боттарының санал-оналдарын киирип турар.

А. ДЫРТЫН-ООЛ,
профоблчөвүлелдиң гараж ажылчыны.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы

Март 27-де Кремльге СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыконуң даргалаашкыны-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы боол эрткен.

Пассажир аргыштырылгазын организастаарын экижидер, орук шимчээшкининиң озал-ондак чок болуруп хандырар болгаш пассажирлерниң культурлуг хандырылгазын экижидер талазы-биле ССРЭ-ниң Орук харылзаа министерствозунуң ажылының дугайында айтырыгны чугаалашкан. ССРЭ-ниң Орук харылзаа министри Н. С. Конарев илеткел кылган. Чурттуң чамдык республикаларында болгаш областарында демир-орук транспортунда ажыл-херектер-биле таныжып чораан, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Палаталарының демир-орук болгаш харылзаа комиссияларының өмүнээзинден дыңнадыгны депутат В. П. Мысниченко кылган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннери—СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, партияның Москва хоорай комитединиң бирги секретары Б. Н. Ельцин, академик Н. Г. Басов, ССРЭ-ниң Күрплан даргазының бирги оралакчызы А. А. Реут, ССРЭ-ниң транспорт тудуг министри В. А. Брежнев олар чугаалашкан айтырыг талазы-биле чүве чугаалааннар.

Бо айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалды солуннарга парлаар.

Ооң соонда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму «Корум-чурумну, хамаатыларның эргелерин болгаш дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын камгалаар дугайында совет хоойлуларның негелделерин күүседиринге хайгаарал талазы-биле ССРЭ Прокуратуразының ажыл-чорудулгазының дугайында ССРЭ-ниң Чиңгине прокурорунуң отчёдунуң талазы-биле» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң 1985 чылдың июль 3-те доктаалын күүседип турарының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. ССРЭ-ниң Чиңгине прокурору А. М. Рекунковтуң илеткелин дыңнаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчылары—Украин ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы В. С. Шевченко болгаш Белорус ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Г. С. Таразевич, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү, «Зеленоград-тудуг» каттыжышкынында комплекстиг бригаданың бригадири Н. А. Злобин, ССРЭ-ниң Дээди Судунуң даргазының бирги оралакчызы С. И. Гусев олар санал берген.

Прокуратура органнары сөөлгү үеде хоойлулар күүседири дээш хайгаарал талазы-биле бодунуң ажыл-чорудулгазын идепкейжиткенин, күрүнениң болгаш ниитилелдиң эрге-ажыктарын, хамаатыларның эргелерин камгалаар дээш элээн шиитпирлиг туржуп турар апарганын, хоойлу-дүрүм болгаш корум-чурум хажыдыышкыннарын болдурбас дээш баш удур ажылдарны чорударда күш ажылчы коллективтерге дайып турарын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму демдеглээн. Ынчалза-даа социалистиг демократияны хөгжүдериниң болгаш ханыладырының, хоойлу-дүрүмнү болгаш корум-чурумну быжыглаарының талазы-биле прокуратура органнарының ажыл-чорудулгазы амгы үениң негелдезинге ам-даа дүүшпейн турарын айыткан.

План болгаш керээ чурумун быжыглаарынга, шынар чок продукция бүдүрерин болдурбазынга, хоойлунуң күжүн кошкак ажыглап турар, хамаатыларның күш-ажыл, чурттаар чер болгаш өске-даа эргелерин кызып-кыя бээр фактыларны болдуруп турар.

Социалистиг хоойлу-дүрүмнү улам ыңай быжыглаар, ажык-чарлыг чорукту калбартыр айтырыглар талазы-биле партияның XXVII съездизиниң айтыышкыннарын, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин херек кырынга боттандырарынче боттарының күженишкиннерин мөөңнээрин база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаалын күүседир талазы-биле немелде хемчеглерни алырын ССР Эвилелиниң Прокуратуразынга, чер-черде прокуратура органнарынга саналдаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму чурттуң күрүне амыдыралының өске-даа чамдык айтырыгларын чугаалашкан.

Хүн айтырыын чугаалажып көөрүнге эштер В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев; Н. Н. Слюньков олар киришкен.

(СЭТА).

РСФСР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниң чээрбиги чыыжынга соңгулдалар эрттирериниң дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниң Конституциязының (Үндезин Хоойлузунуң) 86 чүүлүнге болгаш «РСФСР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдалар дугайында» РСФСР-ниң Хоойлузунуң 13 чүүлүнге дүүштүр РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

РСФСР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниң чээрбиги чыыжынга соңгулдаларны 1987 чылдың июнь 21-де, воскресеньеде, эрттирер.

**РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Даргазы В. ОРЛОВ.**

**РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Секретары Х. НЕШКОВ.**

Москва, 1987 чылдың март 27.

РСФСР-ниң улус судтарының район (хоорай) улус судьяларының соңгулдаларын эрттирер дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниң Конституциязының (Үндезин Хоойлузунуң) 164 чүүлүнге болгаш «РСФСР-ниң район (хоорай) улус судтарының соңгулдаларының дугайында» РСФСР-ниң Хоойлузунуң 15 чүүлүнге дүүштүр РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

РСФСР-ниң район (хоорай) улус судтарының улус судьяларының соңгулдаларын 1987 чылдың июнь 21-де, воскресеньеде, эрттирер.

**РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Даргазы В. ОРЛОВ.**

**РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Секретары Х. НЕШКОВ.**

Москва, 1987 чылдың март 27.

* * *

Украин ССР-ниң, Белорус ССР-ниң, Узбек ССР-ниң, Казах ССР-ниң, Грузин ССР-ниң, Азербайджан ССР-ниң, Литва ССР-ниң, Молдав ССР-ниң, Латви ССР-ниң, Кыргыс ССР-ниң, Таджик ССР-ниң, Армян ССР-ниң, Туркмен ССР-ниң, болгаш Эстон ССР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнары эвилелдешкен республикаларның улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдаларны ол-ла хүнде эрттирериниң дугайында Чарлыктарны хүлээп алган.

* * *

Улус депутаттарының чамдык чер-чер Советтеринге соңгулдаларны шенелде кылдыр хөй мандаттыг соңгулда округтарының талазы-биле эрттирериниң чурумунуң дугайында доктаалдарны республикаларның Дээди Советтериниң Президиумнары хүлээп алган.

Автономнуг республикаларның чер-чер Советтеринге соңгулдалар эрттирериниң дугайында Чарлыктар хүлээп алдынган.

Эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтериниң Президиумнары район (хоорай) улус судтарының улус судьяларының соңгулдаларын 1987 чылдың июнь 21-де эрттирериниң дугайында Чарлыктарны хүлээп алган.

Апрель-май айларда район (хоорай) улус судтарының улус төлээлериниң соңгулдалары болуп эртер.

(СЭТА).

Тыва АССР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниң чээрбиги чыыжынга соңгулдалар эрттирериниң дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Конституциязының (Үндезин Хоойлузунуң) 74 чүүлүнге болгаш «Тыва АССР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдалар дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузунуң 13 чүүлүнге дүүштүр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Тыва АССР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниң чээрбиги чыыжынга соңгулдаларны 1987 чылдың июнь 21-де, воскресеньеде, эрттирер.

**Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.**

**Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Секретарының оралакчызы В. ШАРАВИН.**

Кызыл хоорай,
1987 чылдың март 27.

БАШКЫЛАРНЫҢ ҮШКҮ СЪЕЗДИЗИ

Республиканың башкылар съездизи дүүн Кызылга болуп эрткен. Республиканың улус өөредилгезиниң органнарының, школаларның болгаш профтехучилищелерниң педагогика, инженер-педагогика коллективтериниң СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир болгаш ниити билиг база профессионал школаларның реформазын боттандырып чорудар талазы-биле сорулгаларының дугайында илеткелдерни республиканың чырыдыышкын министри Н. С. Ковгар, Тыва АССР-ниң Профтехөөредилге талазы-биле күрүне комитединиң даргазы Я. В. Сарбаа кылган.

Съездиниң делегаттары, башкы коллективтериниң дээре дээн төлээлекчилери, кижизидикчилери, бүдүрүлге өөредилгезиниң мастерлери улус өөредилгезиниң системазының, ооң орар аныяк салгалды ниитилелге ажыктыг күш-ажылга кижизидериниң, өөредириниң болгаш оларның профбелеткелиниң талазы-биле чугула айтырыгларны, школаның чаа Уставының төлевилелинге хамаарыштыр боттарының бодалдарын, саналдарын, сүмелерин сайгарып чугаалажып, арга-дуржулгазын солушкан.

Съездиниң ажылынга СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Шыршин** киришкен болгаш аңаа чүве чугаалаан.

Съезд Бүгү-россия болгаш Бүгү-эвилел башкылар съездилеринче делегаттарны соңгаан.

ЭКИЖИП БОЛУР АРГАЛАР БАР

Бистиң амыдыралывыс улам долу болгаш хайныышкынныг апар чыдар. Ынчалза-даа эде тургузаар, чаартыр талалар база эндерик. Чиңгеке Тожу районун ап көрээлинер.

Тус чериниң онзагай байдалы, район төвүнден бригада турлагларының 300—350 километр ырак болуп турары амыдырал хандырылганың, культураның деңнелин бедидеринге сылдак-даа, чылдагаан-даа болбас ужурлуг. Дилээр, боданыр база сагыш човаар болза, бөгүнгү таарымча чок байдалдан үнүп болурунуң аргалары болгаш курлавырлары черле бар.

Ивижилерниң бригадаларының, турлагларының, оларчеже-даа көжүп чоруур болза, төп база белдир болур турар кезек булуңнары бар. Чижээ, Серлиг-Хемниң кыдыында Хады-Чазы деп чер 1960 чылдарда ивижилерге төп болуп турган. Аңаа садыг, чунар-бажың, рация-биле харылзаа, кызыл-өг ажылдап турган. Садыгжызы Сергей Маңгыр, кызыл-өг эргелекчизи Чашпаяк Кол турду. Кезек-кезек болгаш самолёт хонуп каап турган. 30—40 километр черлерде ивижилер бараан келир үеде төпче далажыр чүве болгай.

Районнуң удуртукчулары, мал ажылының тускай эртемниглери ивижилерниң амыдырал-чуртталгазын, социал байдалын кичээнгейге албайн турар. Күрүнеге чүгле эът планын күүседир дээш совхозтарның каш муң ивизип, арган-даа, семис-даа дивейн, соп-ла турар. Деңзизи чогуур негелдеге дүгжүп турарын соккаш, шала зиылан, күш кирип четтикпээнин маназа?

Чаш малдың бажын онча менди камгалап алырынче сагыш салбайн, зооветеринарлыг ажылды ала-чайгаарлаашкынче кииривкениндеп хөй санныг ивилер билдинмес аарыглардан өлүп турар. Ооң чылдагааның тодарадыры-биле районнан-даа, республикадан-даа мал эмчилери иви турлаанга чедип, ону тодарадып көрбээн.

Мооң мурнунда, 1972 чылга чедир, республиканың мал эмчилери бир бөлүк болуп алгаш ай-айы-биле ивилерни эмнеп чоруп турган. Ол ажылды ам диргиссе?

Таарымча чок мындыг чүүлдер база бар. Ивижилер хөй өре-ширеге дүжүп турар. Чүге дээрге оларның ивилери аарыгга таварышкаш, өлүп турар. Чудааш өлгени, аараны, малчының харысалга чок болганы бо таварылгаларда колдуунда орта тодараттынмастаан. Ол бүгүнү шуут барымдаалавайн, бухгалтерия өг-бүле кежигүннериниң шалыңының 75 хуузун ай санында тыртып алыр. Ол хамаанчок, ивижилерниң суурда уругларының саап ижип орар бызаалыг иңээн, мунар аъдын өреге төндүр дужааттырарын чүткүдер чоруктар база бар.

С. АРАНДОЛ.

Бижикчилерниң дилээн ёзугаар: ажыт-чажыт чок чугаа

ДҮШКЕ-ДАА КАКПАС, ЧҮГЕ ЫНДЫГЫЛ?

Амыдыралдың чаартылгазы, эки талазынче өскерилгелер аргалыг-ла болза дүрген боттанып турарын күзеп турар бис. Ол черле ындыг болуру-даа чөп. Номчукчулар чагааларының утказындан алгаш көөрге, СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң соонда кижилерниң арын-нүүр ёзугаар шынчы, ак сеткилдиг, арыг ажылдап, чурттаар чүткүлү улам күштелип турар.

Ам, демократия улам калбарып турар үеде бистиң кижи бүрүзүнге негелделер онзагай, тускай утка-шынарлыг апарган. Четпестерге эптеш чок, шаап халдакчы хөделиишкинниг болуру, боттарывыска болгаш өскелерге-даа чидиг негелделиг болуру негеттинип турар. Партияның эгелээни эде тургустунуушкуннуң кыдыынга кым-даа артып каар эрге чок. Кыдыындан хайгааракчы боор олуруп турары кижи бүрүзүнге ыяңчыг болур ужурлуг. Бөгүн амыдыралда бар янзы-бүрү хажыдыышкыннарга үези эрткен бүгү чүүлдерге удур демиселче дүүн-не идепкей чоктарның санынга кирип турганнар, кожазындаазының оргазының артынга чаштынып чыдып каар сагыштыглар, «эптиг» үени манап олуруксааннар безин хаара туттунуп кирип турар. Ниитизи-биле алырга, чаңгыс черге таптаашкынның дожу эстип эгелээн. Ынчалзажок шапкын агым бүгү чүвени чер болганда бок-сакты, эргини чууй шаап турар деп амдызында кым-даа долузу-биле чугаалап шыдавас боор. Ам-даа эреңгейлээшкиннер, ындыг-мындыг бергедээшкиннерге сылдаглаар чоруктар бар. Шынап-ла, дыка хөй айтырыгларны сени мен дээш, аргазын бодап шиитпирлээр болза, боттуг шиитпирлептерниң аргалары турар ужурлуг. Ол хирезинде-ле бүдүрүлге, албан черлериниң, хөй-ниити организацияларының удуртукчулары оларны оюп кааптар, канчалза-даа канчаар ону дээр хөөн-биле хевээр арттырып, бодундан чайладып турары кайы хөй. Ол дугайын бистиң почтавыстан ийи чагаадан безин көрүп болур.

Бир дугаар чагааны «Тыва автоорук» бүдүрүлге эргелелиниң Самагалдайда орук септелге-тудуг участогунуң чолаачылары бисче бижээн. Борис Чорбаан, Михаил Чүлдүм, Олег Какпак, Иван Даваа, Сергей Доржу, Владимир Самдарак, Баадыр Чамдал оларның шуптузу адын салып, хомудалын илереткен чагаазының утказы мындыг. Самагалдайның орук септелге-тудуг участогунда кывар чүүл кылдыр бензин ажыглаар тос автомашина бар. Оон аңгыда бензин чарыгдаар трактор хөделдирикчилери, каңнакчы бар. Кылганың барымдаалап шалың алыр чолаачыларлыг чүгле дөрт машинаның бир кварталда бензин чарыгдалы 15 тонна, чылда 60 ажыг тонна болур ужурлуг. «Тыва автоорук» эргелел участокка бо чылдың бирги кварталында 3,6 тонна бензин фондузу берген. Айга, хүнге хуваап көөрге, бир автомашинага хүнде 10 литр бензин онаажыр. Ол берген фонд бензинни участок январь айда-ла чарыгдап каапкан. Февраль, март айларда колдуу ажыл чок туруп тур бис. Чамдык туску машиналарның чолаачылары доктаамал шалыңныг болганындан амыдыралынга хомудал чок, а бистер кылганың барымдаалап төлевир алыр дөрт чолаачы берге байдалга таваржып турар бис. Кажан бензин барда бис администрацияның берген даалгазын болур-чогууру-биле күүседип, макталдыг ажылдап турар бис.

Ам чагаадан авторларның сагыш-сеткилин илереткен мындыг одуругларны киирери артык эвес: «Бо юбилейлиг — Октябрьның 70 чыл оюн демдеглээр чылда план күүсетпеске, кымның-даа арын-нүүрүнге эпчок болур болгай. А бисте планны күүседир дээш кызып ажылдаар изиг күзел шуптувуста бар. Оон аңгыда бензин чок болганындан бистер ажыл чок турарывыска бистиң амыдырал байдалывыска база бергедээшкиннер болу бээри билдингир». Чагааның төнчүзүнде чолаачылар мындыг айтырыгны салган: «Ынчангаш бис бо байдалдан канчап уштунар бис, планывысты кажан күүседир бис, ажы-төл, өг-бүлевисти канчап азыраар бис?». Бо айтырыглар бисти дүвүредип турар. Администрациядан бензин негээрге, олар үстүкү черден бергени ол-дур дээр. Шынап-ла, оларның оозу чөптүг болгай, бергенинден артык бензинни кайыын эккээр».

Чолаачыларның бо чагаазында кижилерниң чүгле хууда амыдыралы дээш дүвүрели эвес, а ажылдап турары бүдүрүлгезиниң ажыл-чорудулгазы, ооң планныг даалгаларын күүседири дээш, коллективиниң чаагай ажылчын алдары дээш дүвүрели дорт илереп, көстүп турар. Ийе, участоктуң планныг даалгаларын күүседиринге улуг шаптараазыннар тургустунган, ол кайы-бир кижиниң даап бодаашкынындан эвес, а ниити чуртка кывар-чаар материалдарны камныг чарыгдаар, ооң кайы-хамаанчок төтчеглээшкинин болдурбас дээш фондуларны чыл санында эвээжедип турарының түңнели. Мындыг байдал тургустунганда чүнү канчаар ужурлугул, кандыг аргаларны дилээрил?

Бо талазы-биле, бир-ле дугаарында, участоктуң удуртулгазы идепкейлиг, тывынгыр чоруун илередир ужурлуг. Фондузу чедишпес машина-техниканы чүге тудуп турарыл? Штатта кирип турар ажылчыннарын (бо таварылгада — чолаачыларны) чүге ажыл-биле хандырбайн турарыл?

Бодунда черле кандыг-даа аргазы чок чүве болза, машиналарны ажыглаар кылдыр өске организацияларга чүге хөлезилеп берип болбазыл? Чаа ёзу-биле, эде тургустунуушкуннуң ёзузу-биле хөделир болза, арга тыпты бээр ужурлуг. Районнуң удуртур органнары, «Тыва автоорук» эргелел анаа турар машиналарны, ажыл чок орар чолаачыларны ажыглаарының аргазын база тыпчып болбас деп бе? Ол ажыл чок машиналарны ажыглаары дээргеле, ол кижилер дугайында база сагыш салыышкын эвес бе? Бензин чок машиналар турар-ла ыйнаан, ажыл чок чолаачылар орар-ла ыйнаан, оларның ажы-төлү канчап баар деп бодап орар болза, ёзулуг-ла кыдыындан хайгааракчының мөзүзүн кеткенивис ол эвес бе?

Чолаачыларның тургускан айтырыглары шиитпирлеттинген турар ужурлуг. Ол бо хүннүң негелдези, эде тургустунуушкуннуң негелдези-дир.

Дараазында чагаа Улуг-Хемден, Чаа Шагаан-Арыгдан келген. Автор бодунуң шуут-ла хууда амыдыралынга хамаарышкан чүүлдерни бижээн кылдыр бодап болгу дег. Ынчалзажок ооң артында бистиң социал айтырыгларывыс, ону шиитпирлээр талазы-биле чер-черде партия, совет удуртукчуларының кандыг хемчеглер ап турары, чамдыктарының олутпай, ыттан эрттирер хөөнү илереп көстүп турар. Бо чагааны номчуурга кээргенчиг-даа, кылыктанныксанчыг-даа. Чагааны колдуунда өскертпейн киирээлиңер:

«Силерге бир айтырыг салып, ооң уржуунда хомудалдыг чагаа бижиир ужурга таварыштым. Силер меңээ кончуг дорт харыыны бээр боор силер деп бүзүреп ор мен. Ынчангаш хомудалымны ажыт-чажыт чокка бижип көрейн.

Алыс бодум Тожу чурттуг кижи мен. 1983 чылдың төнчүзүнде Чаа Шагаан-Арыгның тудуунга ажылдаар дээш бодумнуң эки турам-биле келген кижи мен. Черле шилип алган мергежилим тудугжу. Бо хоорайга келгеш, кадайымның ада-иезиниң өрээлинге кирип бижиткен улус бис, мээң өг-бүлем шупту беш кижи бис, катым, кат-ием сугларының өг-бүлези-биле дөгере ам 11 кижи чаңгыс өрээлде чуртап турар бис. Ол 11 кижиниң байдалын дөгерезин бижип каайн. Эң улуу—катым ыяш ажыл-агыйында ажылдап турар, ооң мурнунда «Шагаан-Арыг тудуг» тресте ажылдап тургаш бо өрээлди алган кижи ол. Кат-ием эрткен чылын эмнеттинмес аарыгдан аараан, ам эмчиден үндүрүпкен, орундан турбас, ажаап турар. Ульяна биле Чечек чаш ажы-төлдүг. Мээң кадайым авазын ажаап турар, улуг уруум белеткел клазында, оон бичиизи садикте, бирээзи —1,5 харлыг.

Мен бодум «Шагаан-Арыг тудуг» тресте ажылдап турар мен. Чурттаалга бажыңнары тудуп турар улус бис. Планны ажыр күүседип-даа келдивис. Ол хиреде бо организацияга чаңгыс-даа квартира бербес-тир. Бо организацияга ийи чыл иштинде 2 дугаар оочурда туруп келдим. Бажың айтырыы дээш трестиң эргелекчизи Л. Н. Ткаченкога та чеже катап кирген кижи мен, санап четпес мен. Ол хиреде кижи сеткили өөрүй бээр харыы черле бербес-тир. Ол хоржок боорга, партия райкомунуң бирги, ийиги секретарьларынга база кирип турдум. Ынчан ийиги секретарь турган В. С. Неделин чогум аазап турган кижи, шуут алыр сен деп турган, оон даргаларның та кайызы, ол аазаан бажыңны өске кижиге берипкен болган. Оон мырыңай хоржок боорга, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады А. И. Авсиевичиниң хүлээп алыышкынынга ийи катап кирдим база дуза кадып шыдавас боорга, ам силерже хомудап бижип олур мен. Чаңгыс өрээлге 11 кижи сыңмарлажырга дыка-ла берге-дир. Улуг улус-даа капчаар, чаш ажы-төлге берге, агаар чедишпес, ажы-төл аарыгдан адырылбас апарды, агаар чедишпезинден аарып турар деп бодаар кижи-дир мен.

Кандыг-даа дарганың хүлээп алыышкынынга баарга, янзы-бүрү чылдагаан чугаалаар. Ооң иштинде Эрги Шагаан-Арыгны көжүрбээн шаанда, сеңээ бажың бербес-даа дээр-ле-дир. Бо общежитиениң черле иштики байдалы берге чер бо. Клоп, таракан, шык курту дээш та кайыын тыптып кээр чүве, демисежип турда-ла, эндерик болур. Мээң кадайым өкпе аарыг кижи, ону-даа херекке албас боор-дур.

Силерге улуг идегел-биле мону бижидим, мээң адресим: Чаа Шагаан-Арыгның № 3 общежитиениң 42 дугаар өрээлде Вячеслав Санаевич Чамдыгыр».

Ийе, бижикчи бистиң солунга, ооң ат-авторитединге улуг идегел-биле чагаа бижээн-дир. Чагааны бижииринче ону чүү чүве албадапканыл? Ооң өг-бүлезиниң кайы хире берге байдалда чурттап турары илдең-дир. Даргаларның, удуртукчуларның (кандыг эрге-дужаалдыын база айтып каан-дыр) кандыг хамаарылгалыг болганы база илдең-дир. Мындыг байдалды көре тура, канчап янзы-бүрү чылдагааннар дилеп, ниити байдалга деңнеп турар чорук үнүп келгенил? Херек кырында алырга, чагааның авторунуудан усчок эки байдалдыг кижилер квартираны ап турар таварылгалар бар. Кижи бүрүзүнүң байдалын өөренип көрбес, тодаргай байдалды билбес чоруктан мындыг чүүлдер үнүп турар эвес ыйнаан? Солуннуң редакциязы бажың хуваап, үлеп турар чер эвес болгай. Ынчангаш Улуг-Хем районнуң партия, совет органнары, «Шагаан-Арыг тудуг» трестиң удуртукчулары чурттаалга шөлүн үлээрде, кижи бүрүзүнүң тодаргай чурттаалга байдалдарын, тургустунган байдалды өөренип көрүп тургаш, айтырыгларны шиитпирлээри-биле авторнуң чагаазын ажыт-чажыт чогу-биле киирдивис.

Ийе. Чаа Шагаан-Арыгда, өске-даа черлерде чурттаар бажың айтырыы ам-даа чидиг боол артпышаан. Чаа Шагаан-Арыг чаңгыс аай төлевилел-биле тудуп турар чаа хоорай болгай. Ынчалзажок ооң девискээринге хууда база демнежип (кооперастажып) бажың тударының участоктарын тургузарының айтырыын өөренип көрүп, шиитпирлээр болза, чурттаалга тудуунуң айтырыын дүрген шиитпирлээринге дөмек болбас деп бе? Оон-даа өске аргаларны өөренип көөрү чугула.

Чүгле ийи чагааны мында киирдивис. Оларда кижилерниң эрги байдал-биле эптежир хөөн чогу, ону ыттавайн чажырып кааптар хөөн чогу илерээн. Ооң-биле кады бо чагааларда удуртукчу кадрларның ам-даа шүшпең, тывынгыр эвес, харын-даа дыңнангыр эвес, тоомча чок ажылдап турарын херечилеп турар-дыр.

Хүндүлүг номчукчу! Силерниң ажыл, амыдыралыңарда, ажылдап турар бүдүрүлгеңерде кандыг таарымча чок чүүлдер барыл, эде тургустунуушкунну моондактап турар, аңаа дүүшпес чүү барыл база эки чүү кылдынып турарыл, бижииriңерни дилеедивис.

М. САЯЯ,
«Шынның» корр.

«Шынга» харыы

«ХОЙЖУНУҢ ХОМУДАЛДАРЫ»

Ындыг эгелиг корреспонденция бо чылдың февральда № 50 «Шынга» парлаттынган. «Тере-Хөл» совхозтуң Каргы бригадазында хойжу А. Д. Кызылдың коданында кыштаглаашкын хүр-чаагай эртип турар. Ынчалза-даа малчын кижиниң амыдырал хандырылгазынче кичээнгей салбас чорук ук совхозта ам-даа барын, малчын коданнарда политмассалыг ажылда чамдык четпестерни ооң автору Г. Санчаа бижээн.

Совхозта партком секретары С. Г. Чигжит, Шынаа көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы Б. И. Эрексен олар редакцияже харыыны чорутканы. Чагаада бижээн фактыларны парткомнуң болгаш көдээ Советтиң күүскомунуң каттышкан хуралынга сайгарып чугаалашканының ында дыңнадып турар.

Совхозтуң дирекциязы, партком, көдээ Советтиң күүскому кыштаглаашкынның эгезинден-не удуртур ажылдакчыларны, тускай эртемниглерни малчыннар коданнарынга харыысалгалыг кылдыр хувааган. Оларга шеф дузазын доктаамал чедирери-биле суурда албан организацияларны база хувааган турган. Шынааның Даг-Тала девискээринде малчыннарга, ооң иштинде Узун-Хөлде малчын А. Д. Кызылдың коданынга кыштаглаашкын үезинде харыысалгалыг кылдыр мал эмчизи коммунист Д. И. Балганны чоруткан. Хой оолдаашкынының үезинде коданнарга ол үргүлчү барып, ветеринарияның дузазын чедирип турар. Бо чугула айтырыгны парткомнуң, күүскомнуң хуралдарынга дыңнап келген.

Совхоз малчыннарны өг кидизи, одаар ыяш, керосин, чугай болгаш өске-даа чүүлдер-биле хандырып турар. Дус-биле хандырылгада үзүктелиишкиннер турганы шын, ооң-биле ам удавас малчыннарны хандырар.

Ол ышкаш Узун-Хөл, Даг-Тала девискээринде үш чунар-бажыңны туткан, а материал болгаш печкалар чогундан ажыглаттынмаан. Ам аңаа демир суугуларны салыры-биле белеткеп турар. Бо чылын ийи чаа чунар-бажың тудары планда көрдүнген. Эрткен чылын саанчыларны, ыраккы Балыктыгның малчыннарын тускай хеп-биле хандырган. Бо чылын ону хойжуларга база бээр. Каргыда, ылаңгыя Узун-Хөлде, Даг-Талада малчыннарга солун, сеткүүл чедирилгези үзүктелиишкин чок.

Авторнуң малчыннар ортузунга политмассалыг ажыл чорувайн турарын бижээн чамдык фактылар бадыткаттынмайн турар. Парткомнуң бадылааны план ёзугаар малчын бригадаларга агиткультбригада график ёзугаар комплекстиг үнүүшкүнну кылып, кинону көргүзүп турар. Кыштаглаашкын эгезинден бээр ындыг үнүүшкүннерни Каргы бригадазынче дөрт, Балыктыгже ийи удаа кылган. Культура бажыңының шии бөлгүмүнүң киржикчилери В. Ш. Көк-оолдуң «Самбажык» деп шиизин малчыннарга, саанчыларга, суурнуң чурттакчыларынга сонуургаткан. Политмассалыг өске-даа ажылдарны чорудуп турар.

Ниитизи-биле малчыннар ортузунда политмассалыг ажылда чамдык четпестер бар, ону эдериниң хемчеглерин ап чорудуп турарын ук харыыда дыңнаткан.

САДЫГЖЫЛАРНЫҢ АЖЫЛ-ХЕРЭЭ

Ак-Туруг көдээ Совединиң девискээринде турар бараан магазининиң коллективинде херээжен улус ажылдап турар. Олар шупту-ла Кызылдың кооператив училищезин болгаш Красноярскиниң садыг техникумун доосканнар.

Магазинниң эргелекчизи Татьяна Маадыровна Байыр-оол 1967 чылда Кызылдың кооператив училищезин дооскаш, дораан-на ажылдай берген. Ол баштай Арыг-Үзүүнге бир чыл садыглааш, өг-бүлезиниң аайы-биле Ак-Туругга келгеш, мында 20 чыл чеде берген. Ол үениң иштинде ооң дуржулгазы улгаткан. Ынчангаш чаа келген садыгжыларны чоннуң негелдезин бараан-биле хандырарын, садып алыкчыларга эвээш үени чарыгдап тургаш, культурлуг хандырылганы чорударынга өөредип келген.

Аныяктар Вера Чүльдүм, Алевтина Ондар, Светлана Шыгжаа садыгжының мергежилинге өөренип, бараан саарылгазының болгаш ону кадагалаарының талазы-биле тускай инструктажтарны эртип, ажылынга харыысалгалыг болурун кончуг эки билирлер.

Бичии коллектив суурнуң хөй-ниити ажылының идепкейлиг киржикчизи. Уран чүүл көрүлдезинге ойнай бээрге, сценада профессионал артистер-биле дөмей, Бүгү-эвилелдиң Октябрьның 70 чыл оюнга тураскааткан улусчу чогаадылга фестивалының бирги эзлчээнге база кирипкен.

Ыраккы кыштагларда малчыннарга чедип, кажаазының көржеңин коптарып, бажыңын чугайлаар, кызыл-булуңун дерир ажылдардан чыда калбас.

Ол ышкаш чурттап турар суурунга корум-чурум тудар талазы-биле эки тура улусчу дружинаның кежигүннери айда ийи катап дежурныйлаашкынны чорудуп турар. Берге кижизидилгелиг уругларлыг ада-иелер-биле тускай беседалажыышкынны кылып, хулиган херек үүлгеткен уругларның ада-иезин эш хуу судунга көөрү-биле тускай комиссияже шилчидип бээрин чедип алганнар.

Магазин коллективи социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар. Олар Арыг-Үзүүнүң № 1 хеп магазини-биле социалистиг чарыштыг. Эрткен чылдың түңнели-биле алырга ол коллектив бирги черни алгаш, Арыг-Үзүүнде кооперацияның садыглар аразынга шилчип чоруур вымпели-биле болгаш өртектиг белектер-биле шаңнаткан.

Он ийи беш чылдың ийиги чылын багай эвес эгелээн. Январь айның бараан садарының планын 104, а февральдыын — 102 хуу күүсеткен. Социалистиг чарыштың түңнелин үндүрүп тургаш, ооң чүгле план күүселдезин эвес, а ай санында коржаа кежигүннеринге чурттакчы чонну хүлээп алыр талазы-биле суртаал ажылын чорудуп турарын база көөр. Ак-Туругнуң хеп садыы ол ажылды эки чорудуп турар. Ам коржаа кежигүннери сес чүс ажыг кижи.

Т. М. Байыр-оол Ак-Туруг көдээ Совединиң депутады, суурда херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү. Ол хөй-нииитичи даалгаларны ак сеткилдиг күүседип, соңгукчуларының мурнунга отчёдун берип, оларның чагыгларын күүседир талазы-биле айтырыгларны удуртур черлерге чогуур үезинде тургузуп турар.

Депутаттың удурткан коллективи Улуг Октябрьның 70 чыл оюн төлептиг уткуур дээш он бир айларның планын аңаа чедир күүседир дээш бедиткен социалистиг хүлээлгени алган ажылдап турар.

М. ӨЛЗЕЙ-ООЛ.
Ак-Туруг суур.

ЧУРУКТАРДА: садыг эргелекчизи Т. М. Байыр-оол; аныяк садыгжы В. Чүльдүм.
И. ДАМБАНЫҢ фотолары.

Пропагандистерге болгаш агитаторларга

ЛЕНИНЧИ ӨӨРЕДИГ БОЛГАШ ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН

«Ёзулуг революсчуга эң-не улуг айыыл — харын-даа кара чаңгыс айыыл болза революстуг чорукту хөөредири, революстуг аргаларны чогуур үезинде болгаш чедиишкинниг ажыглаарының хевирлерин база байдалдарын уттуптары болур деп, В. И. Ленин чаа экономиктиг политиканың (НЭП) эгелээн чылында бижээн.

Шынап-ла, революсчулар ындыг чазыгларны кылгылаан. Социализм үезинде шупту улус ниитилелдиң эрге-ажыы дээш ажылдаар болгаш кылган ажылының үлүг-өртээнге дүүштүр ниитилелден алыр деп 1917 чылдың октябрьга чедир санап турган.

Октябрь сөөлүндеги социалистиг тургузуушкуннуң практиказы ол схемага эдилгени киирген: бүдүрүлгеге долузу-биле ниитилештинмээн хөй укладтыг экономика хевээр арткан. «Пролетаржы күрүнениң дорт айтыышкыннары-биле үүрмек тараачын чуртка күрүне бүдүрүлгезин болгаш продуктуларының күрүне хуваалдазын коммунистиг ёзу-биле боттандырып ап болур бис деп чогуур санаашкын чокка санап, азы улам чиге чугаалаар болза болдап турган бис. Бистиң чазыывысты амыдырал көргүскен» деп, Ленин 1921 чылда бижээн. Ол чүден болганыл? Күш-ажылдың чарыгдалы хереглел-биле эң шын дүгжүп турган солчуушкунну далаш узуткааны.

Ленин ынчан шынның кижээндирини чугаалаан: «Аштырыышкын ындыг-ла айыылдыг эвес, бодунуң аштырыышкынын миннииринден коргары, оон бүгү түңнелдерни үндүреринден коргары харын айыылдыг» деп, ол бижээн. Түңнелдерни үндүрген-даа.

Хамыктың мурнунда экономиканы эргелеп башкарарының административтиг аргаларындан ойталаары чугула турган. Чаа экономиктиг политика хостуг садыглаашкынны чөпшээрээн, рынок күрүне болгаш хуу секторларның «тулчуушкун шөлү» болу берген. Ынчан хуу секторнуң туружу черле элээн быжыг турган: 1920 чылда бараан саарылгазының дең кезии аңаа онаажып турган, а көдээ ажыл-агыйга ооң-биле социалистиг бүдүрүкчүлер болур маргылдажыкчы шуут чок турган.

Күрүне сектору делегей, ооң соонда хамааты дайынның харыксыраан турган. Ынчангаш ооң ажыктыын бедидери-биле, улуг үлетпүрнү — күрүнениң кол чүүлүн — бот-орулга-чарылгаже шилчиткен. «Ажылчыннарның күрүнези бодунуң холунга фабрикаларны, заводтарны болгаш демир-оруктарны киирип апкан болганда, капитализм биске коргунчуг эвес»—деп, Ленин бадыткаан.

Чаа экономиктиг политиканы кииргени озалдыг эвес турган бе? Ындыг турган харын. Ынчалза-даа экономикага удурланышкак чүүлдерниң ол демисели ону көдүреринге чедирер турган, ону ниитиниң болгаш хуу секторларның «демнешкен кужу-биле» чедип алыр, ук демисел чурттуң бүдүрүкчү күштерин дүрген катап тургузар арганы берип турган.

Ол демиселден күрүне сектору тиилекчи болуп үнгени билдингир болгай. Ынчаардагы Россияның, үүрмек тараачын чурттуң, байдалдарында бараан-акша харылзаалары ажылчыннарның болгаш тараачыннарның экономиктиг эвилелиниң хевири база апарганын демдеглээри чугула. Көдээге продукт (аъш-чем) онаалгазындан ойталааны (бүдүргеч продукцияның «артыкшылдыын» күрүнениң хавырып ап турганындан ойталааны), ону продукт-биле төлээр тодаргай хемчээлдиг үндүрүг-биле солааны, артыкшылды чүүлдерни хостуг садары — бо бүгү бүдүрүлгени немей улгаттырарынга тараачынның сонуургалын көдүрүп, идиг берген чүүлдер ол-дур. Ооң-биле аъш-чем айтырыының чидиин эвээжеткен.

Тараачын айтырыы база бир чугула талалыг турган. Аграр секторну ниитилештирген улуг бүдүрүлгениң оруунче шилчидери нарын сорулга болуп артпышаан турган. Ынчалза-даа ону база Ленин тергиин эки шиитпирлээн, ол үүрмек тараачын ажыл-агыйларны социалистиг ёзу-биле чаартыр сорулга-биле оларны кооперастаарының планын сүмелээн. Кооперация үүрмек бүдүрүкчүлерниң хуу болгаш ниити эрге-ажыктарын каттыштырарының хевири болу берген, кооперация, бирээде, ажыл-агый талазы-биле бот-тускайлаң база, ийиде, башкарылганың иштики демократтыг принциптерин шынгыы сагыыр таварылгада, бодунуң ажыктыын көргүскен.

20 чылдарның эгезинде чаа экономиктиг политиканың кол утказын кысказы-биле илередирин оралдажыр болза, социалистиг тургузуушкуннуң экономиктиг үндезиннерин тургузар дээш хууда материалдыг сонуургалды ажыглаашкынның дугайында чугаа чоруп турар деп болур. Ол чорудулга бараан-акша харылзааларының база бот-орулга-чарылганың үндезининге тургустунуп, күрүне таарыштырылгазының эргежок чугула быраларын ажыглап, партияның удуртулгазы-биле чоруп турган.

Чылдар эрткен, ССРЭ-ге социалистиг ниитилел тургустунган. Үлетпүрге-даа, көдээ ажыл-агыйга-даа ниитиниң улуг бүдүрүлгези эң кол чүүл апарган. Ам-на харын ниитилел продуктузун дорт хуваарынче шилчииринге чүү-даа шаптыктавас ышкаш сагындырган. Үне дүрүмүн, бараан-акша харылзааларын тооп көрбес чүүл тыптып кээп, харын-даа социализмниң политэкономиязында рынок деп сөс багай сөс чыгыы апарган. Күш-ажыл барымдаалап хуваарының принциви күштүг болуп артса-даа, ол бодунуң ылап утка-шынарын чидирген: күш-ажылга дүүштүр дээрге-ле ооң өртек-үнези-биле дээни ол, а ооң эң-не шын хемчээлин чүгле рынок — ажылчын күш бараан эвес, акша капитал эвес, кижини кижи мөлчүвес социалистиг рынок берип болур.

Бараан-акша харылзааларын чедир үнелевейн турганы дыка хөй таарымча чок чүүлдерни тывылдырган: деңнештирилгени, өртек доктаадырынга субъективчи чорукту, бюрократизмни, барааннар чедишпес чорукту, а ол бодунуң ээлчээнде чинжең садыглаашкын кылырынга, күш-ажылчы эвес орулгалар алырынга, протекционизмге чедирген.

Совет экономикада ол чүүлдерни Барыын чүк бодунуу-биле тайылбырлап, ажыглап турган. Олар дээрге социализмниң «тудуш холбаалыг» чүүлдери-дир деп, ол чарлаан.

СЭКП-ниң XXVII съездизи бо айтырыг талазы-биле шуут тодаргай түңнелди үндүрген: бараан-акша харылзааларын шын ажыглаары ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын хандырар дээш кижилерниң сонуургалдыын бедидеринге эргежок чугула. Ол социалистиг тургузуушкунга бичии-даа айыыл чок, чүге дээрге 20 чылдарнынга бодаарга чуртта ниитилел бүдүрүлгези долузу-биле тергиидеп турар, бүдүрүлге планга чагырткан.

Амгы байдалдарда рыноктуң ролю кандыгыл? Ол экономиктиг боттуг байдалдың тодарадыкчызы болуп, плановиктерниң чазыгларын дораан эскерип, эдип турар, ол улуг үлетпүрнүң кылып шыдаваан чүүлүн чедир кылырынче немелде күш-ажылчы база материалдыг курлавырларны, массаларының инициативазын мобилизастап турар. Социализм үезинде хууда күш-ажыл чорудулгазының кол утказы база ында, ол капитализмче эглиишкин-биле кыжанмайн турар. Ниитилел бүдүрүлгези кижиниң хереглелдерин улам-на долузу-биле хандырып турар болза, барааннар болгаш ачы-дуза солчулгазының херээ сөөлүнде барып улам-на эвээжээр.

Бөгүн чугаа 20 чылдарның дуржулгазын ол майык-биле катаптаарының дугайында чорувайн турар. Ынчалзажок Ленинниң ол үеде айытканы хөй-хөй идеялар бистиң үевисте эргежок чугула, аңаа дүгжүп турар.

Партияның XXVII съездизинге үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылынга хамаарыштыр бот-орулга-чарылганың ленинчи идеязы калбак деткимчени алган. Хөй санныг шенелделер дамчыштыр бот-акшаландырыышкынның болгаш чарыгдалдарын боду дуглаарының принциптерин чоорту киирип турар, башкарылганың административтиг аргаларының орнунга кээп турар өртек, арыг орулга, чээли дээн ышкаш экономиктиг быраларның дээжи күштелип турар.

Көдээ ажыл-агыйда продукт-биле төлээр үндүрүгнүң дугайында ленинчи идеяны улам-на калбаа-биле ажыглап эгелээн (алдан чылдар дургузунда аграр секторнуң дыка өскерилген байдалдарын болгаш туружун барымдаалаан амгы негелделер ёзугаар дээрзи билдингир). Колхозтарның болгаш совхозтарның күрүнеге дужаар продуктуларының хемчээлин доктааткан, а продукцияның артыкшылдыын олар тодаргай негелделер ёзугаар канчаарын боттары билир, олар хостуг рынокка продукциязын сайгарар эргалыг.

Амгы үеде кооперацияны хуу болгаш ниитиниң сонуургалдарын каттыштырарының дээштиг хевири деп көрүп турар. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сөөлгү сессиязынга хүлээп алган хууда күш-ажыл чорудулгазының дугайында Хоойлу бо угланыышкын-биле чугула базым болур, ол ниитиниң бүдүрүлгезинге хууда инициативаны киириштирер арганы берип турар. Маңаа хамаарыштыр мону демдеглээри артык эвес: хоойлу үнген соон дарый ону НЭП-биле ужур эдертип дөмейлештирген чүүлдер парлалгага көстүп келген. Оларның авторлары мындыг принципиалдыг ылгалды эскербээн (азы эскериксевээн): хоойлу хөлезилелдиг күш-ажылды хоруп, ындыг болганда кижини кижи мөлчүүрүн хоруп турар. Ооң-биле кады ол херек кырында ажыглап база ССРЭ Конституциязының чогуур чүүлдеринде айыткан хөй чүүлдерни юридиктиг быжыглап турар.

Евгений БЛИНОВ,
ПМА-ның корр.

Чурукчу И. Тоидзениң «В. И. Лениниң Финлянд вокзалынга куяктыг машина кырындан чүве чугаалап турары. 1917 чылдың апрель 3». деп чуруу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Экономиктиг өөредилге

ДЭЭШТИИН, АЖЫКТЫЫН ЧЕДИП АЛЫР

Дүргедээшкинниң болгаш эде тургустунуушкунунуң амгы үе чадазында ажылчы чоннуң экономиктиг өөредилгезин үндезинни-биле экижидеринче партия кичээнгейни салып турар. Өөредилгениң дузазы-биле ажылчын кижи бүрүзүнүң энергиязын, билиин, күжүн, арга-дуржулгазын мөөңнештирери — салдынып турар сорулганы боттандырарының база бир кол быразы болур.

СЭКП Бай-Тайга райкому партия Төп Комитединиң «1986-1987 өөредилге чылында ажылчы чоннуң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгезин организастаар дугайында» доктаалын удуртулга болдургаш, үениң негелдезинге, дыңнакчыларның сонуургалынга, түс чериниң нииты байдалынга дүүштүр өөредилгениң бүгү хевирлеринге эде тургустунуушкунну чорудуп турар. Экономиктиг өөредилге системазында материалдыг бүдүрүлгеде ажылдап турар кижилерниң 61 хуузу өөренип турар.

«Бүдүрүлгени интенсификастаары» деп курсту өөренмишаан, ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларының онзагай байдалдарын, дыңнакчыларның кылып турар ажылының бүдүжүн барымдаалап тургаш өөредилгениң хевирлерин районнуң байдалынга таарыштыр тургускан.

Мурнуку чылдарда малчын бригадаларга, сүт-бараан фермаларынга коммунистерни, комсомолчуларны аңгы өөредип турган болза, бо өөредилге чылында оларны СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңының, Тыва АССР-ниң Агроүлетпүркүркомунуң ажылдап кылганы комплекстиг программазынга дүүштүр коммунистиг күш-ажылдың школалары кылдыр эде организастаан. Ол школаларда өөредилге ай санында ийи катап эртип турар.

Район төвүнде септелге-тудуг участогу, ажыл-агыйлар арaзында көжүп чоруур механизастаттынган колонна ышкаш тудуг организацияларында экономиктиг өөредилгени бригадалар аайы-биле эрттирери эптиг арга болу берген. Чүге дизе өөредилге планныг даалгалар күүселдези-биле, ажыл-херек-биле холбаалыг турар. Өөредилге эрттирер кабинеттерни дериринче, көргүзүг материалдарының белеткелинче болгаш оларның ажыглалынче партия эге организациялары кичээнгейни кошкатпайн турар. Малчын бригадаларның кызыл-булуңнарын, совхоз төптериниң, бүдүрүлгелерниң өөредилге кабинеттерин багай эвес дерип, өөредилгеге ажыглаар номнар, литература делгелгелерин организастап турар. Районнуң бүгү библиотекаларында методиктиг булуңнарны дерзээн.

«Бай-Тал» совхозтуң өшкү, хой бригадаларының кызыл-булуңнарының иштики дерилгези кичээл эрттирерингe дыка таарымчалыг. Ында солуннар көктеглери, районнуң, республиканың, совхозтуң, бригаданың көргүзүглери, бот-орулга-чарылгалыг бригада, өг-бүле кержээзиниң дугайында ажыктыг сүмелер бар. Экономиктиг өөредилге системазында ажылдап турар 47 пропагандист кадрларның 27-зи коммунистер, 78 хуузу ортумак болгаш дээди эртемниг. Оларның өөредилгезин ай санында СЭКП райкомунуң политиктиг чырыдыышкын кабинединге эрттирип турган болза, сөөлгү үеде кайы-бир ажыл-агыйның баазазынга арга-дуржулгазын солчуру-биле чорударын шиитпирлээн. Чоокта чаа ындыг өөредилге «Бай-Тал» совхозтуң өшкү бригадазының төвүнге эрткен. Экономиктиг өөредилгениң бүгү пропагандистери, организакчылары, партия, совет ажылдакчылар аңаа барып, кичээлге олуржуп, арга-дуржулгазын солушкан. Бригадада быжыглаан хоочун пропагандистер К. Делик, М. Ооржак оларның арга-дуржулгазы байлак. Өөредилгени план болгаш социалистиг хүлээлгелер күүселдезиниң, өг-бүле кержээзиниң негелделеринге дүүштүр амыдырал-биле сырый холбаалыг эрттирип келген. Кичээл үзер чоруктар болбастаан. Ол бригаданың 17 малчынының 8-и эки тура-биле өг-бүле кержээзинче шилчээн.

Тээли суурда районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде И. Самдан, көжүп чоруур механизастаттынган колоннада С. Хертек бүдүрүлгени интенсификастаар, материалдарны, чиг этти, одалга курлавырларын камнаар, кылган ажылдың шынарын экижидер, продукцияның бот-үнезин чиигедир талазы-биле дыңнакчыларның теоретиктиг билиин коллективтиң ажыл-ижи-биле сырый холбап турар.

Экономиктиг өөредилге кайда эки организастаттынып тургустунган болду, ында планныг даалгалар болгаш хүлээлгелер долузу-биле күүсеттинип турар дээрзин практика бадыткап келген. Үстүнде адаанывыс ийи бүдүрүлгеден аңгыда районнуң киночеткизи, тудуг-септелге участогу квартал планын февраль эгезинде-ле күүседипкен.

Экономиктиг өөредилгени сайзыраңгайжыдарынга методиктиг чөвүлел база улуг-хуузун киирип турар. Аңаа «Кара-Хөл», «Бай-Тал» совхозтарның директорларының отчёттарын дыңнааш, «Бай-Тал» совхозта экономиктиг өөредилге системазында чыгдынган мурнакчы дуржулганы район иштинге нептередирин шиитпирлээн.

Кылдынып турар ажылдар-биле чергелештир четпестерни маңаа база айтыры чугула. Чамдык партия, ажыл-агый, профэвилел ажылдакчылары бо чугула ажылды шоолуг-ла херекке албайн турар. «Кара-Хөл», «Мурнакчы» совхозтарның ажылчыннарының ортузунда өөредилге эреңгей байдалда. Районнуң харылзаа белдиринде, орук-септелге участогунда ажылчыннар өөредилгеже долузу-биле хаара туттунмаан, күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар чоруктар ам-даа бар.

Чедиишкиннерни улам быжыглаарын, четпестерни дарый чайладырын, ёзу барымдаалаар, эреңгейлээр чоруктардан уштунарын, өөредилгениң ажыктыын, дээштиин бедидерин үе негеп келген.

С. ДЕМДЕК,
СЭКП Бай-Тайга райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

МЕДСЕСТРАЛАР — БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГАДА

Горький хоорайда Н. А. Семашко аттыг эмнелгениң биче болгаш ортумак звенонуң медицина ажылдакчылары бот-орулга-чарылга ёзугаар ажылдап турар. Ындыг бригадаларда медицина сестралары болгаш санитаркалар хаара туттунган. Комсомолчуларның саналдап киргени бо ажыктыг арга аарыг кижилерниң чүгле ажаалдазын экижиткен эвес, харын эвээш санныг кижилер-биле хөй ажылды кылып болур арганы берген. Моон мурнунда чылдарда чыл санында-ла эмнелгеге ортумак звенонуң 200 ажыг ажылдакчызы чедишпестеп турган. Каш удаа чарлалдар кылып турза-даа, аңаа ажылдаар кижилер келбес, элээн берге байдалдар турган.

— Чүнүң-даа мурнунда ажыл төлевиринде деңнештирилгени чок кылган бис. Күш-ажыл төлевириниң чаа хевирин киргеш, дакпырлап ажылдаар болгаш солчуп ажылдаар чоруктарны база узуткадывыс. Ам бригада ай түңнели-биле кымга чеже акшаны төлээрин боду шиитпирлээр — деп, эмнелгеде ВЛКСМ комитединиң секретары С. Глебов чугаалап турар.

Ажыл төлевирин кижилерниң ажылга киришкениниң коэффициентизин барымдаалап боттандырып турар. Ажыл төлевириниң чаа хевири элээн хөй чүүлдерни, чижээлээрге, ажылдаан шагы, ажаап турар аарыг кижилерниң саны, ажылдың шынары дээш оон-даа өске чүүлдерни барымдаалап турар.

Э. КЕССАРИЙСКИЙ,
СЭТА-ның корр.

САЛЫМ-ЧОЛУ БИСТЕН ХАМААРЖЫР

Хорум-Даг чаары, Хемчик арыы байлак-ла чер. Ында чүнү чок дээр. Бир дыштаныр хүнде өөреникчилер-биле селгүүстеп чорааш, көргеним сагыжымны өе берген чүвени бижип көрейн.

Өртке чирткен, төжек уннары арткан чодураа, долаана, чыжыргана сыптарын, бөкпек-бөкпек бора талдарны көргеш, чүрээм саргаан. «Хайыраан арганы!» Бо суурнуң бичии оолдар, уругларының чазы-дыр ийин. Олар эвес-даа болза, улуг кижилерниң харысалга чогу-биле октапкан таакпызы, өжүртүнмээн оду магат деп бодум безин билбейн, кады чораан өөреникчилеримге хараадаан сеткилимни ажыдып берипкен болдум.

— Башкы! Омак үргүлчү терезин өрттедир-дир ийин.

— Оттуг чоруур оолдар хөй-дүр ийин —деп, уруглар меңээ чугаалададылар.

Бойдус— бистиң улуг-делгем Төрээн чуртувустуң байлаа бистиң кадыкшылывыс. Ону камгалаар талазы-биле суртаал ажылын өг-бүледен эгелээш, албан организацияларга чедир доктаамал чорудар болза эки. Арга-арыгже кирер оруктарга, чурттакчылыг черлерниң арыгже кирер черлеринге чурук-плакаттарны, сагындырган, кичээндирген кыйгырыгларны, бойдусту үнелээн сөстерни бижээш азары чугула. Мындыг чугаа база дыңнаан мен: «Ферма чоогунда хараган дээрге арыгла! Чайын «КамАЗ» машиналыг, тускай херекселдиг кижилер келгеш, шуут-ла машина долдур ширбиил кылыр харагаанны кезип алгаш, чорупкан». Чөпшээрел чок черге бойдуска хора чедирип келгеннерни доктаадыр, бир эвес хоржок болза, техниказының дугаарын, ол хүннү демдеглээш, шыңгыы хемчегни алыры-биле чогуур черлерже дыңнадыг, хомудалдарны чүге кылып болбас деп.

Балыктаарда, чамдык кижилер чазылдырар, четкилээр, каттаарда «комбайн» деп тускай херексел-биле сывыра тыртып турары хоралыг.

Ишкиннерниң шаанда балыын кайгаар турган мен. Тускай херекселдиң-даа херээ чок. Каш кижи сугга дизе туруптар, ийи-бир кижи хөйзуп бадар, хензиг када чеже херек болдур үндүр эжип аар чүве-ле болгай.

Ынчангаш чуртувустуң байлаан, бойдусту хумагалап, камгалаары —кижи бүрүзүнүң хереэ, сорулгазы. Бойдустуң ээзи бистер болганывыста, ооң салым-чолу бистен хамааржыр.

Э. ТЕЖИТ.

Херээженнер чөвүлелдеринде

ӨӨРЕДИЛГЕ АЖЫКТЫГ БОЛГАН

Каа-Хем районнуң херээженнер чөвүлелиниң планын ёзугаар чоокта чаа Суг-Бажы суурнуң баазазынга районнуң бүгү суурларының херээженнер чөвүлелдериниң активтериниң, профэвилел даргаларының, культура бажыңнарының ажылдакчыларының болгаш спорт ажылының удуртукчуларының чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле ажылды болгаш культурлуг дыштанылгазын организастап эрттирериниң талазы-биле дуржулга солушкан семинар болуп эрткен.

Семинарның бирги кезээн суурнуң Культура бажыңынга «Совет Тыва» совхозтуң директору Сергей Донгурович Седен-оол ажыткан. «Чоннуң культурлуг дыштанылгазын шын удуртуру-биле партия, совет болгаш хөй-нииты организацияларының кады кылып чорудар ажылының дугайында» илеткелди партия райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи Валентина Иргитовна Монгуш кылган. «Совет Тыва» совхозтуң партия комитединиң секретары Анай Балчыровна Кара-оол Суг-Бажы суурнуң чурттакчы чонунуң культурлуг дыштанылгазын канчаар организастап турарын, бо ажылды совхозтуң администрациязының удуртуп турарының дугайында дуржулгазын солушкан. Семинарның киржикчилери бо ажыл талазы-биле элээн хөй айтырыгларны салган. Айтырыгларга хамаарыштыр удуртукчулар чогуур харыыларны берген.

Семинарның ийиги кезээнде аалчылар Суг-Бажының херээженнер чөвүлелиниң ажылы-биле танышкан. Дараазында Шейнелиг сүт-бараан фермазының ажылдакчылары-биле ужуражып база кызыл-булуң болгаш саанчыларның ажыл мурнунда-даа база ажыл соонда дыштанып оргаш аяк шайны аартап, хөөрежиптер өрээлин, ында мал ажылдакчыларынга таарымчалыг байдалды тургусканын, ферманың иштики, даштыкы девискээриниң арыг-силиин аалчылар магадааннар.

Кызыл-булуңда болгаш дыштаныр өрээлде ферманың ажылдакчыларының 1986 чылда ажылының түңнел көргүзүүн, социалистиг чарыштың негелделерин, саанчылар, бызаа ажаакчыларының хүн бүрүде көргүзүглерин, оларның күш-ажылчы чедиишкиннерин илереткен мактал бижиктерни, вымпелдерни, фермада мурнакчы саанчы, кадарчы, бызаа ажаакчызынга ай санында түңнээш тыпсып турар вымпелдерни аскан. Кандыг-даа айтырыг чокка бо коммунистиг күш-ажыл бригадазының ажылын оон билип ап болур. Мындыг таарымчалыг байдал турда эки түңнелдиг ажылдавайн канчаар —дээн үннер аалчыларның арaзындан дыңналды. Чоокта чаа ажыглалга кирген хаван фермазынга база-ла эки чүүлдерни семинарның киржикчилери сонуургап көргеннер. Дараазында суурда агитквартира төптеринге барып, оларның ажылы-биле таныштывыс. Барган черивиске тываларның чаагай чаңчылдарының бирээзи аяк шайны, аъш-чемниң дээжизин амзап, хүндүлеткенивис сагыш-сеткилде өөрүнчүг артып калган.

Семинарның үшкү кезээ — чоннуң чаагай чаңчылдар болгаш байырлалдарын эрттирип турарын сонуургадывыс. Сөөлгү үеде уттундуруп бар чыдар тыва оюннар: ча адарының, тевектээриниң, баг кагарының, кажык адарының, буга шыдыраага ойнаарының, хендирбе сыгарының, массалыг оюннар: аскак-кадай, согур аза болгаш тыва хүрешке маргылдаалар саанчыларның болгаш чоннуң сонуургалын хайныктырган. Бо массалыг оюннарның үезинде суурнуң радио төвүнден дамчыткан тыва аялгалар, ырлар, сыгыт, хөөмей, каргыраа, кожамыктар үзүктел чок чаңгыланып, кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилин доюлдуруп турган.

Массалыг оюннар болгаш маргылдааның төнчүзүнде совхозтуң күш-ажылчы коллектив бүрүзү боттарының бүдүрүп үндүрүп турары артыкшылдыг продукциязын чонга садып, ярмаркага киришкен. Ярмаркадан болгаш делгелгеден кирген орулганың чамдык кезиин 200 рубльди делегейниң Тайбың фондузунче шилчиткен.

Бо эрткен семинарның түңнел кезээ суурнуң Культура бажыңынга кежээ болган. Аңаа делгелгениң, болуп эрткен бүгү маргылдаалар, оюннарның, ярмарканың түңнелин үндүрүп, тиилекчилерни, активчи киришкеннерни онзалап демдеглеп, шаңнап, мактаан. Тыва улустуң ырлары, кожамыктары, тывызык, тываларның, дүрген чугаа маргылдаалары, йөрээл сөстерни сөглээри, сыгыт, хөөмей, каргыраaның, ыры, танцының конкурузу-биле ол байырлал доозулган. Келген аалчылар-даа, суурнуң чону-даа бир дыштаныр хүнүн мынчаар солун кылдыр эрттирген. Семинарның киржикчизи, Ильинка кодээ Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы А. В. Морозова түңнел үндүрген хуралга сөс алгаш, «Совет Тыва» совхозтуң ажылчы чоннарының шын дыштанып билирин, көрген, билген чүүлдериниң дугайында база совтываажыларга моон соңгаар планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип, моон соңгаар улам тура-соруктуг ажылдап, дыштанырын семинарның бүгү киржикчилериниң мурнундан күзээн.

Районнуң херээженнер чөвүлелиниң эрттирген бо семинары оон киржикчилеринге ажыктыг болган. Бо семинарны Суг-Бажы суурга эрттиргени таварылга эвес. Бо суурнуң херээженнер чөвүлели сөөлгү чылдарның түңнели-биле районнуң херээженнер чөвүлелдериниң арaзында социалистиг чарыштың бирги черинде чоруп турар. Суурда 17 агитквартира бар. Олар суурда эртип турар бүгү-ле культура-массалыг, идей-политиктиг ажылдың төптери болуп турар. Суурнуң херээженнер чөвүлели (даргазы И. Б. Ондур) школа, Культура бажыңы болгаш өске-даа хөй-нииты организациялары-биле сырый харылзаалыг. Херээженнер чөвүлели чүгле чоннуң культурлуг дыштанылгазынче эвес, өске-даа айтырыгларны шиитпирлежип турар. Янзы-бүрү мергежилдиң кижилери: артистер, чогаалчылар, композиторлар-биле ужуражылгаларны, өг-бүле болгаш күш-ажылчы коллективтерниң концерттериниң удаа-дараа болгулап турары таварылга эвес.

Суурнуң херээженнери малчын коданнарны шефке ап, оларның ажыл, амыдыралының культурлуг деңнелин бедидер дээш эвээш эвес улуг-хуузун киирип турарлар. Суурда эртип турар бо-ла бүгү ажылдар «Каа-Хем районну бедик культуралыг районче шилчидээли» деп партия райкомунуң хүлээп алганы доктаалының девизиниң адаа-биле эртип турар. Чөвүлелдиң ажылынга активчи киржип турарларны маңаа адаары артык эвес. Ол болза хөй уругларлыг иелер, пенсияда Т. Т. Бичекей, А. С. Шукаа, коммунистер В. Б. Койгунмай, А. Б. Кара-оол, агитквартира даргазы А. Д. Балчий-оол, башкы Т. С. Комбуй-оол, фермада бригадир А. Т. Эникпен болгаш оон-даа өскелерни хөйү-биле адап болур.

Суг-Бажы суурнуң чону эки дыштанып, эки ажылдап билирлер. 1986 чылдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүсеткеш, ам он ийиги беш чылдың ийиги чылының планын ажыр күүседири-биле соруктуг ажылдап турарлар.

Ол-ла бүгү чедиишкиннерниң дөзү —совхозтуң удуртукчулары, оон директору С. Д. Седен-оол, партком секретары А. Б. Кара-оол, профэвилел комитединиң даргазы К. С. Чамбал-доо, кодээ Совет күүскомунуң даргазы П. С. Намдак оларның бир дем-биле ажылдап шын удуртуп, негелде чаңгыс аай болуп турарында.

Партияның XXVII съездизинге херээженнер чөвүлелдериниң ролюн онзалап демдеглээнин болгаш чоокта чаа Москва хоорайга болуп эрткен бүгү-эвилелдиң херээженнер хуралынга салдынган сорулгалар болгаш хемчеглерни бүрүнү-биле деткип, моон-даа соңгаар оларның активчи чоруун көдүрүп, бүгү талалыг ажылдаар сорулганы суурнуң херээженнери салып алган бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар.

Б. МОНГУШ.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

✦ **ПРАГА.** Чехословакияның Градец-Кралове хоорайында «Победный февраль» машина тудуушкун заводунуң кылып турар продукциязын делегейниң барык 70 хире чурту ап турар. Аъш-чем болгаш химия үлетпүрүнге машиналарны, дериг-херекселдерни бүдүрүп турар бо коллектив Чехословакияда ам дөртен чыл дургузунда эң улуг заводтарның бирээзинге санадып турар. ЭДЧ кежигүнү чурттарның социалистиг экономиктиг интеграцияның комплекстиг программазында көрдүнгенин ёзугаар «Победный февраль» завод Совет Эвилелинге аъш-чем индустриязының бедик бүдүрүкчүлүг дериг-херекселдерин болгаш технологтуг шугумнарын кылып берип турар. Заводтуң даштыкыже үндүрүп турар продукциязы бедик шынары, улуг идегелдии-биле онзаланыр.

Эрткен чылын бистиң продукциявыстың шынарынга хамаарыштыр келген хомудалдар бүгү продукцияның чүгле үш чүсчүк хуузу болган. Заводтуң ат-алдары коллектив кежигүнү бүрүзүнүң чоргаараlы болган. Чүге дээрге коллективтиң кол өзээ салгал салгаан ажылчыннар деп, завод директорунуң оралакчызы В. Новак чугаалап турар.

Заводтуң коллективи чыл эгезинден бээр күрүне планын 6 млн. крон акша ажыр күүсеткен.

✦ **ПЕКИН.** Кыдат Улус Республиканың найысылалы Пекин хоорайда чаа библиотека бажыңын тудуп турар. 30 ажыг залдыг ол улуг объектиниң тудуу октябрь айда доостур.

Бо улуг тудугну чаңчылчаан кыдат архитектураны барымдаалап төлевилээн. Номчулга залдарынга хары угда үш муң кижи номчуттунуп болур. Амгы үениң информация-саналга төвү аңаа келген кижилерге болгаш библиотека ажылдакчыларынга херегээн номнарны дүрген айтып, тып эккээр болгаш сонуургаан айтырыгларга харыыны бээр.

✦ **БЕРЛИН.** Хеннигсдорф хоорайның машина тудуушкун заводу электровозтуң чаа хевирин бүдүрүп эгелей берген. Баштай кылдынган ындыг электровозтар Совет Эвилелинге шевелдени эртер. «ЕЛ-22» деп марканы тывыскан ол электровозту аар составтарны сөөртүрүнге таарыштыр чогаадып кылган. Агаар-бойдузу берге черлерге хөмүр-даш болгаш руда чүдүрген аар составтарны колдуунда ол тепловозтар сөөртүр апаар.

Күштүг алды электрошимчедикчилиг болгаш электроннуг башкарылгалыг ол тепловозтар 50 ажыг градус соок-даа турда бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар.

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының XI съездизиниң эки шынарлыг чаа хевирниң продукциязын чуртка хөйү-биле бүдүрер деп кыйгырыын боттандырбышаан, Хеннигсдорф заводтуң коллективи чаа электровозту бүдүрүп эгелээн.

(СЭТА).

⊙ ⊙ ⊙

Кубаның экономиказының даштыкы чурттардан акша киирип алыр бир кол адыры далай тывыжы болур. Куба балыкчыларының тутканы балык аймаан, креветкаларны, лангустарны болгаш өске-даа далай продуктуларын даштыкыда хөй чурттар садып ап турар. Ниитизи-биле 250 хевирниң далай продукциязын даштыкыже үндүрүп турар.

Далайдан туткан дириг амытаннардан болгаш үнүштерден чем аймаа болбаазырадып кылыр бүдүрүлгелер немежип турар. Оларның эң улуу Сьенфуэгоста балык комбинады болур. Эки шынарлыг далай балыктарын, креветкаларны болгаш лангустарны бо комбинатка доңургаш, социалистиг чурттарже база барыын Европаның чурттарынче чорудуп турар.

ЧУРУКТА: комбинаттың бир цеги.

Пренса Латина —СЭТА-ның фотозу.

⊙ ⊙ ⊙

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

ЭРТКЕН ЧЫЛДЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

КАБУЛ. Эрткен афган чылдың (ол март 20-де доозулган) кол болуушкуну кылдыр АДР-ниң удуртулгазының национал эптежиишкинче угланыышкынын Бахтар агентилели адап турар. Чылдың түңнелдеринге тураскааткан тайылбырларында ол болуушкуннуң күрүнениң болгаш улустуң салым-чолунга онза ужур-дузалыын агентилел демдеглеп турар. Чурттуң политиктиг, экономиктиг, социал, культура амыдыралынга хөй чугула болуушкуннар болгулаан. Оларның арaзында хостуг пуштун аймактарының джиргазы, чаа конституцияның төлевилелин ажылдап кылганы, делегейниң чаа информация корум-чурумунуң талазы-биле Азия болгаш Африка улустарының эп-сеткил каттыштырылга организациязының конференциязын Кабулга эрттиргени, АУДП ТК-ның чанынга ниитилел эртемнериниң институдунуң комплексизин ажытканы болгаш өске-даа болуушкуннар боор турар.

Афганистанга хан төгүүшкүнүн соксадырынга болгаш тайбыңны катап тургузарынга орукту ажыткан АУДП ТК-ның эрткен чылда болган пленумнарының улуг ужур-дузалыын Бахтар агентилел айтып турар. Национал экономиканың чедиишкиннери илдең. Кадык камгалалында болгаш улус өөредилгезинде херектерниң байдалы экижээн.

Национал эптежилгениң политиказын чарлаанының соонда Төрээн чуртунче 35 муң ажыг афганнар чанып келген болгаш чазакка удурланып турган 400 ажыг боочепсектиг бөлүктер дүжүп берген. Тайбыңны камгалаарынче угланган АУДП-ниң болгаш АДР-ниң чазааның ап чорудуп турар хемчеглери чурттакчы чоннуң калбак деткимчезин алган.

(СЭТА).

САДЫГ ДУГАЙЫНДА

НЬЮ-ЙОРК. Сураглыг америк бизнесмен Эрвин Солк «Черчмен» журналдың март номеринге АКШ болгаш ССРЭ-ниң арaзында садыг харылзааларын хөгжүдерин саналдаан. Барыын болгаш Чөөн чүктериниң арaзында садыгга дүүштүрүлге дээш комитеттиң даргазы ол боор турар.

Бот-боттарынга ажыктыг совет-америк садыг харылзааларын төөгүнүң саналдап турарын ол айыткаш: «хөй санныг америк компаниялар «улуг депрессияның» чылдарында оларның продукциязын Совет Эвилели садып ап турганындан хевээр артып калганнар» деп, ол бижээн.

Эртем болгаш техника талазы-биле Совет Эвилелиниң чедиишкиннерин кудуладыр сорулгалыг Вашингтоннуң пропагандазының оралдажыышкыннарынга ук чүүлде ойтур шавыышкынны берген. «Бир эвес АКШ технологтуг нарын продукцияны садып ап турар болза ону мерген угаангыр шиитпир деп санап турар. Бир эвес ындыг продукцияны Совет Эвилели садып ап турар болза, ону ооң хожудап чыдып калганы-биле кылып турар деп санап турар. Кандыг-бир техниканы Барыын чүк садарындан ойталаан таварылгада Совет Эвилелиниң ону бодунуң тургузуп албааны ындыг чаңгыс-даа таварылганы адап шыдавас мен» деп, автор демдеглээн.

Америк найысылалга метронуң бүгү рельстерин кошталдыр каңнап тура, Совет Эвилелинден садып алган технологияны ажыглап турганын Вашингтоннуң ажылдакчылары билбес чадавас боор. Америк корпорациялар чеже хире хөй лицензияларны болгаш патентилерни ажыглап турарын хөй кижилер билбес деп, ол чүүлдү бижээн.

Бистиң харылзааларывыстың үндезининге тоолчургу чугаалар эвес, а фактылар турар ужурлуг. Бодувуска мындыг шыңгыы айтырыгны салыр ужурлуг бис: бистиң нииты политиктиг болгаш экономиктиг эрге-ажыктарывыска чүү эң-не экизибиле дүгжүп турарыл? Бистиң тайбың кожа-хелбээ доктуннаашкынывысты кайызынга-даа ажыктыг болгаш быжыг болдураал деп, автор бижип турар.

(СЭТА).

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ЛУСАКА. Расисчи Мурнуу Африка Республикага тывыскан чээшкин болгаш чээлилер талазы-биле өрезин төлээриниң хуусаазын база катап узадырынга барыын чүктүң банкылары чөпшээрешкен. Преторияга чазактың саң министри Баренд дю Плессиниң медеглээни-биле алырга, Мурнуу Африка Республика 13 млрд. доллар чедип турар бодунуң эң улуг өрезиниң талазы-биле төлевирлерни үш чыл иштинде төлевес. Апартеидтиң ёзу-чурумунуң даштыкы өрезиниң нииты түңү 23 млрд. доллар болуп турар. Чугаалажыышкыннар үезинде кандыг-даа политиктиг негелделерни кылбайн банкылар бистиң-биле чөпшээрешкен деп, ол медеглээн.

Расисчи республикага чаа чиигелделерни тыпсып турары бодунуң стратегтиг эвилелчизинге Барыын чүктүң бүгү талалыг дузаламчыны моон соңгаар-даа көргүзерин база катап бадыткап турар деп, массалыг информацияның чепсектери демдеглеп турар. Преторияга удур «хемчеглер» дугайында Вашингтоннуң болгаш ооң Барыын Европада эвилелчилериниң пропагандисчи медегледдери расисчилерге саңхөө, шериг болгаш политиктиг деткимчени уламчылаарын чүгле чажырар ужурлуг болуп турар.

БРЮССЕЛЬ. Африканың, Кариб болгаш Оожум океанның хөгжүп орар 66 күрүнелерниң бөлүүнүң даргазы, Доминиканың премьер-министри Мэри Юджиния Чарльз Мурнуу-Африка Республикага хамаарыштыр АКШ-тың болгаш «нииты рынок» чурттарының политиказын шыңгыызы-биле шүгүмчүлээн. Ол бөлүктүң кежигүннери күрүнелериниң министрлериниң ужуражылгазынга даргалары-биле ол бөлгүн найысылалда чедип келгеш журналистерге чүве чугаалаан. Преторияга удур хемчеглерни шыңгырадырынче Чарльз кыйгырган.

(СЭТА).

АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ ХАРЫЛЗАА

Украин шүлүкчү Микола Пшеничныйның Тываның комсомол шаңналының лауреады болганын билир бис. Ол акы-дуңма ийи чоннуң харылзааларының сайзыраарынга бодунуң эвээш эвес үлүг-хуузун киирип турар. Украинаның солуннарынга болгаш журналдарынга тыва чогаалчыларның чогаалдарын украин дылче очулдургаш парладып турар. Микола Пшеничныйның очулгазы-биле М. Кенин-Лопсанның, Ю. Кюнзегештиң, В. Серен-ооллуң, А. Ховалыгның, Н. Кууларның болгаш өскелерниң-даа шүлүктери үнгүлээн.

Чоокта чаа Ровно областың «Кызыл тук» деп солунга чогаалчы Моңгуш Кенин-Лопсанның шүлүктерин украин дылга парлап үндүрген. «Кежээ», «Артуро Тосканини Ийме суурда», «Үннер», «Мээң чүрээм» деп шүлүктер ында кирген. «Украинаның аныяктары» деп солунга ол-ла чогаалчының бичии уругларга бижээни «Хөөрүк», «Сүттүң ак өңү» деп чечен чугааларын база парлаан. Бо чорук Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга тураскаадып, «Улустарның найыралы — литератураларның найыралы» деп девиз-биле бистиң чуртувуста калбарган улуг ажыл-херектиң бир тодаргай херечизи болуп турар.

Т. ШИМИТ,
библиограф.

Школачыларның часкы дыштаныглазы

НОМ НЕДЕЛЯЗЫ

Республиканың школачыларының часкы дыштаныглазы хөглүг эгелээн. Кайы-даа школага ном неделязының ажыдыышкыны солун болган.

Кызыл хоорайның школаларының өөреникчилери март 24-те хөгжүм-шии театрынга чыглып келген. Фойеге ном садарын организастаан. Залды номнарның маадырларының чуруктары-биле, ном дугайында үлегер чугаалар-биле каастаан.

Ном неделязының ажыдыышкынынга — уругларның ынак байырлалынга чогаалчылар база киришкен. Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, хоочун чогаалчы Леонид Чадамба, шүлүкчүлер Екатерина Танова, Чоодуу Кара-Күске олар уруглар чогаалының болгаш боттарының ажылдарының дугайын школачыларга чугаалап бергеннер. Уруглар номнарының кааcталгазының дугайын Тыва АССР-ниң алдарлыг чурукчузу Иван Салчак таныштырган.

Хөгжүм-шии театрының артистери школачыларга номнар маадырларынга тураскааткан концерт көргүскен. Мындыг солун байырлалды Чуковский аттыг уруглар библиотеказы (директору Анчымаа Калга-оол) организастап эрттирген.

Бистиң корр.

ЧАШТАРЖЕ КИЧЭЭНГЕЙ

Аваларны болгаш чаш уругларны камгалаарынче кичээнгей хүн келген тудум улгадып турар. Аңаа тураскааткан кежээни Самагалдайның район библиотеказының ажылдакчылары Культура бажыңынга организастап эрттирген.

Кежээге ада-иелер хөй чыылган. Олар уруглар эмчизи Клара Танованың, херээженнер эмчизи Зинаида Кууларның, районнуң социал хандырылга килдизиниң эргелекчизи Эльвира Ак-оолдуң болгаш өске удуртукчуларның чугаазын сонуургап дыңнааннар. Мындыг кежээлерни болгаш ужуражылгаларны коллективтерге эрттирери база көрдүнүп турар.

Ч. ӨӨЛЕТ.

БАШТАЙГЫ БАШКЫЛАР

Улуг Октябрьның 70 чылын демдеглээр деп турар бо чылда Совет эрге-чагырганың тыва кижиге берген чаагай кежиин катап-катап бодап, республиканың культура тургузуушкунунуң, улус өөредилгезиниң хөгжүлдезин кайы хире бедик деңнелге чеде бергенин кижи сайгарып орар. Бежен чыл мурнунда Тываның баштайгы өөредилгеге чери болур — Төп каттышкан школаның башкы салбырын доосканнарның дугайында бөгүн номчукчуларга таныштырып, чүс-чүс чылдарда үжүк-бижик чок чораан кижилерниң билиг чедип алырынга идиг болгач ол өөредилге чериниң дугайында, ооң доозукчуларының дугайында чугаалаза деп күзелдиг мен.

Ук школага башкылап, тыва кадрларны белеткээринге улуг үлүг-хуузун киирген башкыларга мөгеер бис. Оларның аразында орус дыл башкызы Т. С. Спиринаны, литература башкызы А. Ф. Попкованы, чурулга башкызы И. А. Афанасьевти, төөгү башкызы З. Д. Сапогованы, тыва дыл башкызы М. Д. Биче-оолду, сан башкызы О. А. Толгар-оолду болгаш өскелерни-даа баштайгы өөреникчилери утпаан.

Күрүне шылгалдазының үезинде тыва дыл (аас, бижимел), сан (алгебра, геометрия), Араттың революстуг намының төөгүзү, ленинизм, башкы эртеми (педагогика) деп чеди чүүл эртемге 11 кижи шылгалда туткан. Оларның иштинден Кол Чадамба (ам чогаалчы Л. Б. Чадамба) бүгү эртемнерни чүгле «кончуг эки» демдекке харыылаан. Оюн Санчат (сөөлүнде баргаш Тыва АССР-ниң алдарлыг башкызы, улус чырыдыышкынының тергиини чораан) 6 эртемге, Оюн Саңгы-Бадыраа —5, Оюн Эргил-оол—6, Маңзырыкчы —5, Сат Очур—6, Ооржак Буян—6. эртемге «кончуг эки», «эки» демдектерге дооскан. Багай эвес демдектер-биле Чоодуу Маскыр, Биче-оол, Тары-Сюрюн, Таися Тутатчикова, Кол Шожуңай, Чамды Салчак суглар доозуп үнгеннер. Оларның шуптузун 16—25 акша өртектиг номнар-биле шаңнаан.

Өөредилге дооступ, күрүне шылгалдалары чоруп турда. 1937 чылдың июнь 3-те баштайгы доозукчуларны ТАРН ТК-ның Чиңгине секретары С. Тока хүлээп ап, беседалашкан. Ол беседага ол үеде партия ажылдакчылары О. Байыр, И. Бадыраа, культура министри Седип-оол Танов киришкен. Доозукчулар дугайында медеглелди каттышкан школаның өөредилгеге эргелекчизи Ооржак Лопсан-Кенден (сөөлүнде барып Сайыттар Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы турган) кылган. Ол бодунуң информациязынга башкы эртемниг баштайгы кадрларны кожууннар аайы-биле хуваагазын чугаалаан. С. К. Тока доозукчулар Чадамба, Биче-оол, Маскыр олар-биле хөй айтырыглыг, аңгы беседа кылган. Культура министри Седип-оол Танов баштайгы доозукчулар дугайында бодунуң айыткалын чугаалааш, ам келир чылын 24 кижи доозуп үнер деп медеглээн. Ооң соонда С. Тока беседаны түңнеп тура, мынча деп чугаалаан:

— Сан талазы-биле арай эвээш болза-даа бистиң бичии күрүневиске бо улуг чедиишкин-дир. Тыва улустуң төөгүзүнге туруп көрбээн улуг тиилелге, бүгү Тываның чедиишкини-дир. Школачы уругларны канчаар сургаар силер, олар силерниң аайыңарны эдерер. Бо хүндүлүг хүлээлгени кызымак, шудургу болгаш соруктуг күүседип, шын сеткилиңер салып ажылдаар ужурлуг силер. Кадр кижи бодунуң хүлээнген ажылынга ынак болур херек. Күрүне херээн хууда ажылыңардан чүгула кылдыр көргеш, кызымак, үлегерлиг ажылдаңар!

Бо хүннерде бистиң аравыста Тыва АССР-ниң алдарлыг башкызы, ССРЭ-ниң Дээди Совединге ийи удаа депутатка соңгудуп, Тыва АССР-ниң культура министри чораан Леонид Чадамба, Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы Игорь Эргил-оол, улус чырыдыышкынының тергиини Таися Лама, партия, совет ажылдакчы чораан Чоодуу Маскыр аныяктарны кижизидип, өстүрериниң херээнге идепкейлиг киржип, ак сеткилдиг чурттап чоруурлар.

Мында кирген болуушкун 50 чыл бурунгаар болган. Тываның хөгжүлдезинге ол өшпес чаштанчы болуп артар.

Н. КУНЧУН.

КЫРГАН БИЛЕ ПАР

• Уругларга •

Эртенгиниң эртезинде чырык чер кырынга элээн каш малдыг кырган ашак биле шуваганчы чурттап чораан иргин. Оларның аалынга бөрү бо-ла кээр апарган. Хоюн-даа чүъктептер, инээн-даа үзе-чаза соп кааптар апарган. Бир-ле катап кырган арыгже ыяштаң киргеш, парга ужуражы берип-тир. Пар кырганга чугаалаан:

— Че, күш шенежип көрээлем!

«Пар мени чиптери олдур» — деп, ол бодаза-даа ыткыр чугаалаан:

— Че, харыв, чүгле ам эвес.

— А кажаныл?

— Даарта бо черге —деп, чугаалааш, кырган калгып чана берген.

— Чүнү канчаар мен? — деп, ол шуваганчызындан айтырган.

Ол боданып-боданып, ирейинге чугаалап-тыр:

— Ам база катап арыгже кирип көрем. Ыяшты билдинмес кылдыр хирээлеп каг.

Эртенинде пар чедип келгеш чугаалаан:

— Че, күш-биле болур бис бе?

— Ыяштан ужуралам. Кым мурнай ужуруптарыл, ол өскезинден күштүг болур эвеспе—деп, ашак харыылаан.

— Ындыг-дыр — деп, пар чөпшээрешсе-даа, чаңгыс-даа ыяшты ужуруп шыдаваан. А кырган хирээлеп каан ыяжып аяар идиптерге, оозу кээп дүшкен.

Кырган-даа кончуг мегедир деп пар бодааш, аңаа чугаалаан:

— Бо удаада сен тиилеген. Даарта база күштеривис шенежип көрээли. Даштан чулук сы тудупканывыс күштүг болур эвеспе.

Кырган шуваганчызынга ээп келген:

— Ам канчаар амытан боор мен?

Шуваганчы боданып көргеш, ирейинге хой быштаа берип каап-тыр.

— Мону даштар аразынче хандыр суккаш, демдектээр сен — деп чагаан.

Эртенинде пар кырганны манап олуруп-тур. Кырган чажырып кааны быштак кескиндизин тыпкаш, аяар сытудупкан-дыр:

— Көр даан, пар, даштың чулук деп чүвезин!

А пар даштарны канчаардаа сы тударга, чүү-даа тегүлбес болган. Чүү деп мындыг күштүг амытан боор. Ону мен кажарлап көрейн деп бодап алган пар кырганны аалынче чалаан.

Кырган корткаңындан сириледишаан, чалалганы хүлээп алган. Пар ону шайладып, чүзүн-баазын чем-биле чемгергеш, ооң соонда чугаалап-тыр.

— А, ам удуп чыдып алыылы.

Кырган удаан кижи боопбаажыланы берген, а пар чаныы-биле селемезин алгаш, өгден үнгеш, чидидип эгелээн. Пар ону үзе-чаза кезип каапгарын кырган билгеш, чыткан улуг согаашты бажынга кедип ап-тыр. Дүн ортузунда пар кырганның чанынга чылбыртып келгеш, согаашты бир каккан, ийи дугаар тутсур орта, селемези сынып чаштай берип-тир оо. Пар корткаңындан азыгже тырлы бергеш, удуп каап-тыр. Кырган оожум тургаш, согаашты турган черинге аппарып каан.

Эртенинде кырган биле пар эртежик туруп келгеннер.

— Удуп чыдырымда, бажым кырынга бир чүве кыңгырт диди ийин, чүү боор ол? — деп, аалчы айтырыптыр.

— Мен сээң бажың кескеш, чиптер деп турдум, ынчалза-даа чадаштым, —деп, пар билдинген. — Сен черле алдырбас амытан-дыр сен. Ам шай хайындырар бис, суглап эккелем.

Кырган суг уаар хымышты арай деп чорааш, кудук чанынга эккелген.

«Куруг хымышты пат боорда эккелдим, а суглуг болза кайын уур мен. Чүнү канчаарыл!» деп, кырган бодангаш, кудукту долгандыр черни касканнап-ла эгелээн.

Пар кырганны манап чадап каан.

— Ында чүнү канчап тур сен? — деп, ол алгырган.

— Чаңгыс хымыш суг орнунга, кудукту каскаш, бүрүнү-биле сеңээ чедире берейн — дээн.

Ол ооң кудуун үреп каап-тар-дыр дээш, пар корткаш, хымыш долдур сугну боду ускаш, өөнче аппарган.

Кырган чанар дээш белеткени берген. Пар аңаа белек кылдыр аът бажы алдын бээр деп шиитпирлеп алган. Кырган ол алдынны ытбайн, белекти чедирип бээрин пардан дилээн.

Ашааның бүдүн болгаш амыр-менди чедип келгенинге шуваганчы өөрээш, өткезүн чүшкүрүп-ле эгелээн. Ынчангаш ол ирейден айтырган:

— Кандыг чем белеткээр мен?

— Бо парның иштин демги парның эъди-биле ходааш, хайындырывыт —деп, оозу харыылаан.

Ону дыңнап кааш, пар дезип ыңай болган.

Орукка аңаа бөрү таваржып келген.

— Че, сен ындыг корткак болзуңза, моюннарывысты кожуп алгаш, кожа чеде берээли.

Коштунчуп ап-тырлар.

Кырган аңнарны көрүп кааш:

— А өрең эгидип келдиң бе, бөрү? Сен меңээ бир пар аазаан болгай сен але?

Пар ону дыңнап кааш, бөрүнү сөөртпүшаан, ыңай-ла болган. Элээн тын албайн маңнааш, хая көрнүп кээрге, бөрүзү өлүп калган болган.

Кырган биле шуваганчы ийи дайзыннарындан ынчаар чарлып ап-тыр оо.

М. ДОРЖУ очулдурган.

ААЛЧЫЛАР— УЧИЛИЩЕДЕ

Улуг Октябрьның 70 чылынга тураскааткан улусчу чогаадылганың ийиги Бүгү-эвилел фестивалының бот-тывынгыр коллективтерниң киржилгези-биле чорударын көрдүнгеш. Аңаа хамаарыштыр белеткээн концертин Бай-Тайганың бот-тывынгыр артистери уран чүүл училищезинге көргүскен.

Ужуражылганың программазын ёзугаар баштай көрүкчүлерге «Сайзыралдың чаражы» деп Тээли дугайында кинофильмни бараалгаткан.

Аалчылар-биле ужуражылга доозулган соонда районнуң бот-тывынгыр уран чүүл, улусчу театр артистериниң концерти эгелээн. Бызаанчы үделгези-биле районнуң музыка школазының өөреникчилери «Дээң-дээң», «Аңчы кижи дугайында», база «Ак-көк хемнериниң кижилери» деп кинодан ырларны зал иштин чаңгыландыр бадырып, чараш күүсеткенин көрүкчүлер чылыг уткаан. Бүгү-российның бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезиниң киржикчизи Арбай-оол Хертектиң уяранчыг өткүт-чидиг сыгыдын, «Чалыы назынның аялгазы» деп таңцыны улустуң аялгазынга музыка үделгези-биле бөлүк уруглар, оолдарның ээлдек, чараш ойнаанын, музыка школазының өөреникчизи Рада Хертектиң домбрага «Чөөн чүктүң аялгазын» ойнап күүсеткенин, чадаганга чамдык тыва аялгаларны Анчымаа Сат, Владимир Херелчап, «Ак-көк хемнериниң кижилери» деп кинофильмден ырларны Алексей Яндараа, «Хемчиним бажы бай-ла таңдым» деп ырны бот-тывынгыр композитор Борис Чамбыттың болгаш өскелерниң-даа ырлаанын чыылганнар аажок сонуургап, адыш часкап, байыр тудуп турганнар.

Бот-тывынгыр артистерниң эң улуу чеден ажыг харлыг, бүгү-российның уран чүүл көрүлдезиниң лауреады Идамчап Хомушкунуң тыва ырларны быжаанчыга ойнап күүсеткени көрүкчүлерге дыңнаксанчыг болганын онзалап демдеглээр апаар. Ыланғыя ооң «Моя любимая», «Сулико» деп ырларны ойнаанын магадап, чыылганнар катап-катап дилеп турганнар. Концерттиң төнчүзүнде районнуң хөй кижи киржикчилиг фольклор (улустуң аас чогаалының) ансамбли оюн көргүскен. Ону көрүкчүлер мага хандыр сонуургап, чылыг уткаан.

Училищеге улусчу уран мастерлерниң чонар-даштан сиилбип кылганы сергежикти суй-белек кылдыр сунган. Дембирел Кужугет теве болгаш бызаанчы белекке берген. Училищениң башкылары аалдап кээп, чылыг ужуражып, уран талантызын сонуургадып бараалгатканы, училище-биле харылзааны доктаамал тудуп келгени дээш бай-тайгажыларга баянны белек кылдыр берген.

Ол-ла хүн училищениң бир залынга Бай-Тайга районнуң улусчу уран-шевер мастерлериниң, уран чүүл школазының өөреникчилериниң чонар-даштан чазап кылган ажылдарының, дүктен аргаан, пөстен чараштап дааран чүүлдериниң болгаш тыва аъш-чемниң дээжизин көргүскен делгелгези ажыттынган. Ону көөр дээш келген чон районнуң 1986 чылда чедип алган кол-кол экономиктиг көргүзүглери-биле танышкан. Ыланғыя ында делгеп каан сырыглыг ширтек, олбук, угулзалап тургаш хураган кежинден додарлап дааран часкы тоннар, сырып дааран хөвеңниг күскү тоннар, согааш, бала, таалың, мөңгүн чулар-чүген, аптара, дус хавы, тыва бөрт, чавага, шай хавы дээш өске-даа херекселдер аажок сонуурганчыг болган.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

тв

МАРТ 30-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00— Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30— «Үе», 8.20—10.40— «Частың он чеди хүннери». Он ийи сериялыг уран-чечен фильм. 7-ги, 8-ки сериялары. 17.55 — Дүргедээшкин. Чаа экономиктиг байдалдарда РАФ-тың коллективиниң ажылын эде тургузуп турарының дугайында. 18.25 — Мультфильм. 18.30 — «Плакаттың кыйгырыг сөзү». Политиктиг информация төптерин тургузары-биле Ленинградтың дуржулгазы. 19.00— Бөгүн делегейде. 19.15—«Танывазы кижи». Телешииниң баштайгы көргүзүү. Автор— Л. Зорин. 21.00—«Үе». 21.45 — Шыдыраа үндүрүлгези. Делегей чемпиону ат дээш маргылдаалар. 21.55— «Частың он чеди хүннери». Он ийи сериялыг уран-чечен фильм. 8-ки сериязы. 23.00— Бут бөмбүүнүң допчулалы. 23.45 — Бөгүн делегейде. 23.55 — 00.30 —Р. Гаджиевтиң ырларын И. Мальгина болгаш Э. Басаев ырлаар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

10.50 — «Тактагалдай». Д. Фонвизин. ССРЭ-ниң Күрүнениң үлегерлиг Бичии театрының фильм-шиизи. 13.10— 13.40 — «КОАПП». Сес сериялыг мультфильм. 4—6 сериялары.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильмнерниң программазы. 18.50— Медээлер. 19.00 — «Ажылчын ээлчег». Улуг Октябрьның 70 чылынга тураскааткан профтехучилищелерниң көрүлде конкуруузу. 11 дугаар ПТУ-нуң коллективи-биле ужуражылга.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». Мультфильм. 20.15 — Спортчу гимнастика. «Московские новости» солуннуң шаңналы дээш маргылдаа. «Олимпийский» спорткомплекстен дамчыдылга. 21.00 — «Время». 21.45 — 22.15 — И. Гайдның Лондонга чогааткан симфонияларындан. Симфония № 101. ССРЭ-ниң Культура министерствозунуң Күрүнениң симфония оркестри ойнаар. Дирижёр— ССРЭ-ниң улустуң артизи Г. Рождественский.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

агаар

Республикага булуттап, аязыр. Чамдык черлерге бысканхар чаар. Соңгу барыын чүк угланыышкынныг хаттың секундада дүргени 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 7—12, чамдык черлерге 16—21 градус соор. Хүндүс 2 градус сооктан 3 градус чедир чылыыр.

Кызылга булуттап, аязыр. Чагбас. Агаарның температуразы дүне 10—12 градус соор. Хүндүс 0—2 градус чылыыр.

Автоорукtарга быскан хар чаар, көстүрү эки. Тайгактаар.

КАРАА ТОТСА-ДАА

Кедээ ажыл-агый кадрларының мергежилин бедидер школаның сан-хөө байдалдарында хажыдыышкыннар бар дугайында республиканың ИХМ-ниң социалистиг өнчүнү оорлаар чоруктарга удур демисел килдизинче киргеен медээ мээн холумга база кире берген. Сан-хөө ажылдакчылары-биле кады ук школаның 1985 чылдың январь 1-ден 1986 чылдың сентябрьга чедир сан-хөө байдалды хынап көрген бис.

Мээң холумче дүш болуп кирген медээ үндезинниг болду. Хажыдыышкыннар черле бар. Көрдүнген 3 таңныылдың орнунга 5-даа кижи тудуп турган, 1 одакчының орнунга 2 кижини-даа ажылдадып турган чер бар. А шалыңын эвээш дээн кижилерге база «дуза көргүзүп» турган дивес силер бе. Автобус чолаачызы Соянга электромонтер - слесарьның шалыңының чартыын немей төлеп, кол бухгалтерге кассирниң чартык шалыңы —48 рубльди немеп, кудумчу аштаар кижиниң 90 рубль шалыңын олакчыларга үлештирип-даа турган черлер бар. Шак мындыг хажыдыышкыннарның түңнелинде 1986 чылдың тос айында 2584 рубльди артыкка төлээн.

Школа директору У. Г. Тулусоеваның «ажылгырын» магадаан мен. Ол эрткен чылдың февральда Кызыл районга сургакчылап чораан, ол үеде кичээл эрттирер шактарын база «эрттирип» турган, сургакчылаакы дээш 43 рубль 40 көпеекти база алган, ынчан чаңгыс угда ийи «ажылды» кылып, шалыңын база алган. Чоок, кежээ чанып кээр черже сургакчылааш, ону база төледип алганы ол. Өске кижилерге кымга-даа төлевейн турар, а директор боорга амыр чүве-дир ийин.

Ол-даа барыктыг-дыр, оон артык чүве бар. Эрткен чылдың мартта У. Тулусоева турисчи путёвка-биле даштыкыже үнүксей берип-тир. Агроүлетпүркүркомнуң дужаалын ёзугаар аңаа 10 хонук шөлээни берген. Аңаа үндезилээш март 6-дан 20-ге чедир ажылдаваан. Ынчалзадаа ол үенин дургузунда 36 шактың кичээлин эрттирип шыдапкан, ол дээш 243 рубль 38 көпеекти аңаа төлээн. Черле магалыг кижи: Москвага шөлээлеп дыштанып-даа турда, мында кичээлдери «чайгаар» эртип турар, ооң шалыңы база чоруп турар.

Бурунгу чылдың майда ол база-ла турисчи путёвка-биле даштыкы үнүп чораан. Ынчан база-ла шалыңы чоруп турган, шөлээ дилеп алган дужаалы безин турбаан чүве-дир. Ол чылын шөлээлеп-даа турда шалыңы база чорул-ла турган...

Ук школаның өөредилге эргелекчизи С. Соян база удуртукчунуң «үлегери»-биле ажылдап турган-дыр эвеспе. Ол кичээл эрттирбээн хүнери дээш 725 рубльди апкан. А школаның улуг бухгалтери Т. Баранова бодунуң кол шалыңындан аңгыда 1986 чылда өске кижи адынга 364 рубльди апкан. Ол-ла бухгалтер школа девискээринге эрттирген субботниктерниң нарядын база өске кижи адынга тургускаш, 152 рубльди кармактапкан. А общежитиеге чурттааны дээш сургуулдардан тыртып алган акшазының чамдызын директор-биле үлежип турган-даа фактылар бар. Сан-хөөнүң ол ажылдакчызының оон-даа өске үүлгедиглери илерээн.

Школа директору У. Тулусоева хоорайлар аразының телефон станциязын дамчыштыр ырак төреелдери-биле чугаалажырда безин школага төледир чаңныг кижи-дир. Чүгле 1985 чылдың октябрьда безин Красноярск-биле 15 катап чугаалашкаш, школага 38 рубльди төлеткен.

Шоолуг эскет чок бо бичии школага моон-даа хөй хажыдыышкыннар турган магат чок. Бо дээрге шөлээ кирген документиден илерээни-дир. Мындыг удуртукчуну тудар арга турар бе? Бо талазы-биле бодунуң шиитпирлиг сөзүн административтиг органнарның төлээлери чугаалаар боор.

ХЕК ДЕГ БОЛГАН ЧИГЖИРМАА

Каш чыл бурунгаар Таңды районнуң Владимировка суурга үш уруглуг-даа болза, өөнүң эр ээзи чок Чигжирмаа деп херээжен көжүп келген. Үр-даа болбаанда ол совхозтуң малчыны Хунакаа Иргит-биле өг-бүле тудуп, чурттай берген. Хунакаа ооң уругларын-даа өскелевээн, бодунуң төрээн уруглары дег карактап, экииндан элетпейн, хырнындан аштатпайн, иези-биле кады азыражып келген. Ажыл-агыйның сүт-бараан фермазынга инек азырап, багай эвес диртип, мактадып-даа турганнар. Кожа-хелбээ эштеринге, чонунга-даа багай чоруун көзүлдүрбээннер. Бир эвес бир-ле катап оларның бажыңынга «Чигжирмааның төрели, акызы боор кижи мен» деп, Донгак деп кижи тыптып келбээн болза, мынчага чедир аас-кежиктиг чурттап чоруурлар-даа турду ыйнаан. А халак, ол бир-ле катап деп чүвениң болбазы кай.

1984 чылдың бир аяс-чаагай хүнүнде Иргиттерниң бажыңынга ындыг төрел тыптып кээп, аңаа турумчуй берген. «Кара-бажыңдан үнген кижи мен, дуңмаларым сакты-даа бердим» деп, Донгактың баштайгы үезинде бажыңдан-даа үнмейн олуруп турган чылдагааны ол. Кадайының акызы кээрге канчап хүндүлевес боор. Хунакаа күжүр аалчызын ашкарып-чемгерип, арага-ларызын-даа кудуп турган. Чамдыкта Хунакаа ажылдап чоруптарга, дуңмазы, акызы ийилээн артар.

Хунакаа бир хүн ажылдааш кээрге, бажыңында чүгле уруглары орган. «Аваңар, акыңар кайыл, уругларым?» деп, айтырарга, олары ыглажып, авазының демги кижи-биле кады чоруптум, ам бисти манавас силер дээнин ачазынга дыңнаткан. Оон бээр ам бир чыл оранчок ашкан. Уругларның доң баарлыг иези «акызы» ашаа-биле кады чер кезип чоруур сураглыг. Сөөлгү катап оларның сураа Шамбалыг суурда дыңналган. Ол дугайында Шамбалыг кедээ Совединден сонуургап көөрүмге, олар аңаа кезек чурттааш, база-ла билдинмес угже шимчеп чоруткан болган.

Бодунуң-на төрээн уругларын азыраан адазынга каапкан, хек дег болган Чигжирмаа ам кайда тояап чоруур ирги? Соонда барып уругларының карактарынче дорт көрнүп диттип шыдаар ирги бе ол?

А. КААДЫР-ООЛ.

Тыва АССР-ниң Культура министерствозу

Тываның хөгжүм-шии театры

1987 ЧЫЛДЫҢ АПРЕЛЬДИҢ РЕПЕРТУАРЫ

Э. Колмаковский
3—пятница «АККЫРБАЙ» 10 шакта
23—четверг
25—суббота

А. Островский.
4—суббота «ЯДАМЫКТА ЯЛА ЧОК» 19 шакта
3 кежегелиг комедия

Ф. Г. Лорка
5—воскресенье «ХАННЫГ КУДА» 19 шакта
3 кежегелиг трагедия

А. Дударев
11—суббота «КЕЖЭЭ» 19 шакта

Э. Лабиш
12—воскресенье «ТЕРЕЗИН ШЛЯПКА»
2 кежегелиг шиижигеш

А. Дударев
18—суббота «КЕЖЭЭ» 19 шакта.
2 кежегелиг шии

Н. Лазутин
25—суббота «МИЛЛИОНЕРНИҢ ХООЗУРААНЫ»
19 шакта
2 кежегелиг шии

И. Лазутин
24—пятница «КЕЖЭЭ» 19 шакта
2 кежегелиг шии

Ф. Г. Лорка
19—воскресенье «ХАННЫГ КУДА» 19 шакта
3 кежегелиг трагедия

И. Лазутин
26—воскресенье «МИЛЛИОНЕРНИҢ ХООЗУРААНЫ»
19 шакта
2 кежегелиг шии.

Коллективтиг чагыгларны 2-25-49, 2-35-88 телефоннар дамчыштыр хүлээп алыр.

Касса хүннүң-не эртенгиниң 10 шактан 19 шакка чедир ажылдаар, дүъштеки чапсары 14-тен 15 шакка чедир.

Кежээки шиилерге бичии уругларны киирбес.

кино

МАРТ 29-та

«НАЙЫРАЛ»: «Корона Российской империи, или Снова неуловимые» 11.20, «Обыкновенный фашизм» 15.50 «Последнее воскресенье» 9.30, 14.00, 18.30, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Золотой тюлень» 13.00 «Корона Российской империя или Снова неуловимые» 14.40, 17.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мультсборник» 10.00 «Если ты не со мной» 11.10, 13.50, 16.40, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «На златом крыльце сидели» 9.00, 12.00 «Ико —отважный жеребенок» 10.20 «Добро пожаловать, или Посторонним вход запрещен» 13.20, 15.00, «Берем все на себя» 17.00, 20.40 «Белый клык» 18.50 шактарда.

ТЕАТР

Март 29 — воскресенье
Э. ЛАБИШ.
«ТЕРЕЗИН ШЛЯПКА»
2 көргүзүглүг шии.
19 шакта эгелээр.

ШЫН
Адрезивис: 667000,
Кызыл хоорай,
Щетинкин болгаш
Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуннуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектерниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг 3479.
ТС—00078.